

B 760

2035

ÉRTEKEZÉSEK
HORTHY MIKLÓS TUDOMÁNYEGYETEM
FÖLDRAJZI INTÉZETÉBŐL.

1. (31.)

202-23,

A MAROS—TISZA-SZÖG FÖLDRAJZA

Írta:

KARAKASEVICH KÁROLY

4291 ✓

SZEGED, 1942.

A MAROS—TISZA-SZÖG FÖLDRAJZA

*szarlett. 4291/62
II a*

Irta:

KARAKASEVICH KÁROLY

A. M. KIR. HORTHY MIKLÓS TUDOMÁNYEGYSÉGEM	
RÖVIRAT	
128	42 43
/19	ből szám.
42. m. s.	hó 9. n.
Uőszám:	Melléklet:
/19	drh.

1942

ABLAKA GYÖRGY KÖNYVNYOMDAJA SZEGED

A MÁROS-TISZA-SZÖG
FÖLDRAJZA

KARAIKAI KÖNYVTÁR

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000482723

Földrajzi helyzet.

A Maros—Tisza szöge Nagyalföldünk azon kis darabja, melynek északon a Maros, nyugaton a Tisza a természetes határa. A Bánát ÉNy-i csücske, melyet az előbb említett természetes határokon kívül az erőszakosan és mesterségesen vont trianoni határ zár le dél felől.

Az a földrajzi táj, amelyet a kényszerítő körülmények folytán e szűkre szabott terület leírásával jellemezni óhajtok délen a Maros és Aranka vízválasztóvonalával zárul, illetve itt mosódik el sajátos tájarculata s olvad bele abba a nagyobb egységbe, amit Bánátnak nevezünk. Magába foglalja Ujszeged, Szőreg, Deszk, Ó- és Újszentiván, Kübekháza, Ferencszállás, Kiszombor, kis- és nagyközségeket, illetőleg ezek határait. Kiterjedése 268 □km ill. 46.586 kat. hold. Átlagos magassága a tengerszintje felett 83 m. Egyhangú sík alföldi táj, melynek tájképi jellegét a Maros és a Tisza füzesei a faluk akác- és gyümölcsfáinak zöldje, a gabonátáblák változó színei és az itt-ott megcsillanó a felszínen összegyűlt vizek tükrei határoznak meg.

Mivel a táj arculatát elsősorban meghatározó tényezők az időjárás és a talajviszonyok azonos a trianoni határon túl is, nagyon természetes, hogy a természeti kép is természetes folytatása területünknek. Igyekszünk a táj életébe bepillantani, hogy jobban megértsük az ott kialakult emberi kultúrát. Ha sikerül tájunk e kisebb és mesterségesen elválasztott részét jól megismerni, úgy merész általánosítások fennforgása nélkül mondhatjuk, hogy az egész természetes tájegységet mutattuk be, ahol az ember élete teljesen azonos lesz, amikor helyreáll a politikai együvértartozás.

A terület fejlődésében a legjelentősebb tényező Szegedhez való kapcsolata, amit a Tisza és Maros, valamint a terület tengelyvonalán haladó Szeged—Nagykikinda-i vasútvonal és szárnyvonalai biztosítottak. Ez a földrajzi helyzet a táj összes jelenségeivel korrelációban van.

I. Őstáj.

Területünk a Nagy-Alföldnek egy kisebb tájegysége és így a geológiai kialakulásának a vizsgálatánál az Alföldre jellemző sajátságokat találjuk. A harmadkor végén a mélybe süllyedt őshegység helyét a pontusi tenger foglalta el. A körülötte felgyűrődött hegyek az óccántól elzárták, s így a hegyekről lezúduló folyók által mindinkább kiédesült. E lefolyástalan pontusi tenger édes beltengerré vált. a levantei kor vége felé már csak kis területű édesvízű beltórendszer volt, mert mindinkább feltöltötték a környező hegyekről lerohanó bővízű patakok hordalékai.¹ Az ártézi kútak általában a levantei rétegekből nyerik a vízkészletüket. A fúrások az édesvízű beltengernek nyomait igazolják. Jellemzők a homokos üledékek, sekély tavi lerakódások és kavicselőfordulások. A régi kőzetek süllyedéséről keveset tudunk még. Az újabb nagyarányú mélyfúrások alátámasztják azt a feltevést, hogy a paleozos lesüllyedti rögök, e térszín alatt nem nagy mélységben a többi rögből kiemelkedő tömeget alkotnak és ezt borítja a harmadkori rétegek sorozata.

Halaváts szerint Torontál vm. földtani szempontból egyike a legegyszerűbb területnek.² Eredeti elhelyezkedésben a diluvium és az alluvium vesz részt. A diluvium főleg a magasabb földhátak képzésében szerepel, míg az alluvális üledékek, a mélyebb síkterületek felépítésében, mint a jelenben is képződő üledékek jelentkeznek. Diluviális korú fennsíkszerű hát a területünk déli határán elhúzódó Maros-Aran-ka vízválasztó vonala. Már a diluviumban kialakult folyórendszerek nyomai felismerhetők voltak a régi vízmedrek helyén. E korban a medencék állandóan süllyedtek és a folyók törmelékeikkel messze feltöltötték a medencét. A diluviális rétegek száraz területen képződtek. A felületen található rétegei közül a legalsó a homok, mely itt-ott a löszdombok szélein bukkan elő (pl. Szőregen). Itt jól hozzáférhető és bányászásával is foglalkoznak. A diluviumban képződött

¹ Borovszky Samu dr. Magyarország vármegyéi és városai: Torontál vm. Bpest 1911.

² Halaváts Gyula: Adatok Torontál-megye földtani viszonyainak ismeretéhez. (Földtani közl. 21. köt. Bp. 1891. 165—178.)

néhol tetemes vastagságú lösz (Szőreg) főleg homokos, meszes márgás agyagból áll szárazföldi csigamaradványokkal.³ Legtöbb helyen igen jó termőföldet alkot, de területünk északi részén Szőreg és Kübekháza között a nagyobb mérvű lefolyástalan területen elszikesedett.⁴

A lösztakarót a Maros kanyargásaival több helyen elmosta, majd állandó kiöntésével elmocsarasította. Ekkor keletkezett a terület Maros környéki részére jellemző feketeföld, vagy „szurokföld”. Kedvezőtlen fizikai állapotú, de kitűnő termékenységű talaj. Hátrányos sajátsága, hogy a nagyobb téli vízmennyiség átáztatja és ilyenkor pépszerűvé válik. Csekély vízáteresztő képességénél fogva gyakran vízzel borított. A szárazságban tömött szerkezeténél fogva repedezik, majd kőkeménnyé kiszárad.

Az alluviumban tovább süllyedt medencébe a folyók újabb hordalékot raktak le, majd e hordalékba bevágódtak. Az alluvium képződményei az ember szempontjából jelentősek, mert a termőréteget nagyobb részben ez képezi. Nagyobb alluviális képződmények vannak a Maros mentén Kiszombor határában iszapos homok alakjában.

Összefoglalva a mondottakat területünket jellemzi a lösszel borított gyengén hullámos térszín, néhol elszikesedett löszplatokkal, máshol kanyargós holtmedrekkel, sík fekete földekkel. A talajféleségeknek a változatai az éghajlat és növényzet összehatására fokozatosan alakultak ki és szolgáltatják az őstáj növényi takarójának alapfeltételeit, melyekről később lesz szó.

Időjárás; éghajlat.

Területünk középpontja a keleti hosszúság 20, az északi szélesség 46°-a körül a kontinens és egyúttal a Nagy-Alföld közepén fekszik. Magán viseli az Alföldet jellemző időjárási sajátságokat.⁵ Jellemzik a nagy évi és napi hőmérsékleti ingadozások, aszályos és csapadékos évek ciklusai, a nyári szárazság, gyakori aszály, nagy harmatképződés, ta-

³ Horusitzky Henrik: Löszterületek Magyarországon. Földtani közlöny XXV. köt. Bp. 1898, 29—36.

⁴ Treitz Péter: Székesterületek Magyarországon. Földtani közl. XXVIII. köt. Bp. 1898. 19—28.

⁵ Az éghajlatra v. adatokat a Szeged-i Meteorológiai All. a. v.

vaszi fagy.⁶ Az évi középhőmérséklet 10.5° C. A hőmérséklet évi ingadozásában jól kidomborodik a kontinentális jelleg, szélső értékei a 70° C-t is meghaladják. A nagy évi mellett igen nagy a havi hőingadozás is. A hőmérsékletnek az évi alakulását az alábbi táblázat tünteti fel:

Jan. 0.5, febr. 0.7, márc. 6.6, ápr. 11.4, máj. 17, jún. 20.2, júl. 22.3, aug. 21.5, szept. 17.2, okt 11.8, nov. 5.5, dec. 1.3.
Az évi közép: 11.2° C.

A legmelegebb hónap júniusban van, ezzel szemben januárban van a leghidegebb. Sajátságos az is, hogy február hidegebb decembernél, április októbernél, május szeptembernél, de ugyanakkor március 1° C-al melegebb novembernél.

A hőmérséklet az évi középértéket több évben nem érte el máskor túlhaladta. A minimum $+10.1$ a maximum $+12.7^{\circ}$ C. A tavaszi fagyok úgyszólván minden évben jelentkeznek, de jelentékeny károkat csak ritkán okoznak.

A csapadék mennyisége is igen nagy ingadozást mutat. Az évi csapadék mennyiség 1871—1940, 70 év átlagában 570 mm.⁷ Az 1901—30-ig Ujszegeden mért adatok alapján 546 mm évi átlagot kapunk. E két szám azonban keveset mond, mert volt 350 mm-es, máskor pedig 900 mm-t meghaladó évi csapadék. Azok az újabban végzett vizsgálatok, melyek az elmúlt évek óriási csapadékmennyiségének magyarázatát keresték, megállapították, hogy az ú. n. szakaszos száraz és nedves esztendők 7—11 éves ismétlődése nem áll fenn. Ez tűnik ki az alábbi kimutatásból is.

Csapadék évi összege Szegeden:

1871 év = 515mm,	1881 év = 677mm,	1891 év = 519,	1901 év = 616mm
2 = 677	2 = 530	2 = 506	2 = 597
3 = 519	3 = 528	3 = 604	3 = 561
4 = 421	4 = 578	4 = 369	4 = 566
5 = 487	5 = 501	5 = 672	5 = 551
6 = 621	6 = 543	6 = 717	6 = 578
7 = 487	7 = 523	7 = 788	7 = 347
8 = 557	8 = 387	8 = 590	8 = 572
9 = 564	9 = 665	9 = 571	9 = 557
1880 = 488	1890 = 504	1900 = 617	1910 = 678

⁶ Dr. Réthly—Bacsó: Időjárás éghajlat. Magyarország. égh. Bp. 1938. 290.

⁷ Egy. Föld. Int. nem publ. adatai.

1911 év = 434mm,	1921 év = 387mm,	1931 év = 721mm
2 = 600	2 = 609	2 = 598
3 = 401	3 = 482	3 = 628
4 = 551	4 = 651	4 = 387
5 = 773	5 = 579	5 = 453
6 = 560	6 = 558	6 = 659
7 = 462	7 = 585	7 = 760
8 = 592	8 = 394	8 = 572
9 = 785	9 = 573	9 = 743
1920 év = 526mm.	1930 év = 466mm.	1940 év = 882mm

Sok közbeeső szakasz állítható fel és ugyanakkor a szakaszoktól lényeges eltérések tapasztalhatók. Több egymásután következő év a táj jellegét mélyrehatóan megváltoztatja és a gazdasági életben is lényeges változásokat okoz. de hasonló visszahatást okoz a száraz időszak is. Az egymásutáni csapadékmennyiséget figyelve azt látjuk, hogy a maximum a tavasz végére, a nyár elejére fejlődik ki. Gyakran előfordul, hogy a maximum májusban fejlődik ki, vagy eltolódik júniusra. Ritka a második őszi esős periódus. A legnagyobb haviingadozások októberben és novemberben fordulnak elő. A csapadék havi eloszlása mm-ben a következő:

Jan. 28. febr. 30, márc. 36, ápr. 50, máj. 57, június 66.

Júl. 50. aug. 41. szept. 45, okt. 48. nov. 42. dec. 40. Évi 553.⁸

Tehát a legtöbb csapadék júniusban esik. A nyári záporok és a jégesők aránylag ritkák. A terület száraznak nem mondható, de előfordulnak igen aszályos évek is, amikor az évi csapadék mennyiség nem éri el a 400 mm-t sem. Így pl. Szegeden:

1874-ben 121mm. 1888-ban 387mm. 1894-ben 369mm. 1907-ben 371mm.
1928 391 1934 387

Az átlagot messze meghaladó csapadékos év volt Szegeden :

1897-ben 788mm. 1895-ben 855mm. 1896-ban 717mm. 1915-ben 773mm,
1919 785 1931 721 1937 760 1939 743
1940-ben 882 mm csapadékkal.⁹

A szél csaknem mindennap fúj. Az uralkodó szelek NW, S, és az N. Ezen kívül SE és W lép fel nagyobb értékkel.

⁸ Hajósy Ferenc: A csapadék eloszlása Magyarországon 1901–30 között c. munkából.

⁹ Egy. Földr. Int. nem publ. adatai.

Főleg tavasszal és télen gyakori a déli és a délkeleti szél, melynek jól kifejlődött típusát a vármegye déli részén találjuk meg. A gyakori déli irányú szelek lényegesen eltérő jelenségek az alföld más részén tapasztalható széljárási viszonyoktól, ahol ezek kevésbé fejlődnek ki. Ha a szél havi változását vizsgáljuk, úgy a következő sajátságokat tapasztaljuk. Januárban a szélsendhez közeledő déli szelek uralkodnak. Februárban hasonlóan, márciusban délkeleti, áprilisban, májusban északnyugati szél a jellemző. Júniusban, júliusban, augusztusban északnyugatról, keletre tart a fő áramlási irány. Szeptemberben gyakori az észak, északnyugati szél. Október, november és decemberben a déli szél a legnagyobb értékű.¹⁰

Az évszakok közül a nyár és a tél a leghosszabb, míg a tavasznál hosszabb az ősz. A télforduló gyakran márciusban van, amikor a hónap elején még téli hideg van, de a hó végén rohamos hőemelkedés tapasztalható. Gyakoriak a nyárra emlékeztető meleg októberi napok is. A nyár általában meleg. Ritkán fordulnak elő hűvös nyarak pl. 1940. Télen ritkán süllyed a hőmérő a 0° C alá, de voltak tartós 25—29° C hidegek is. Pl. 1929. 1932.

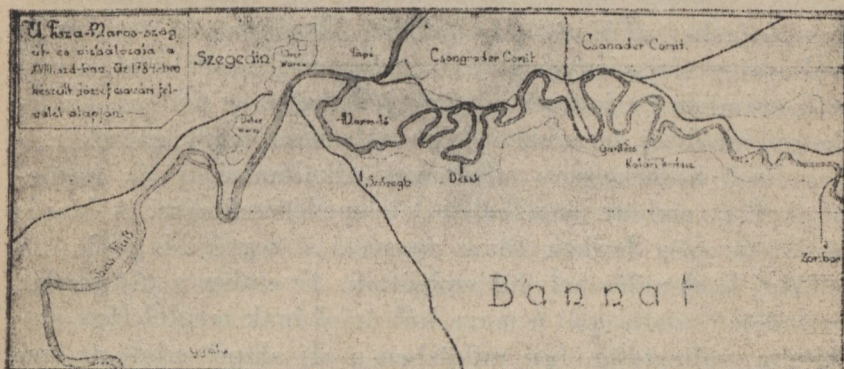
Vízrajzi viszonyok.

Az első részletes térkép József császár idejéből való, mikor még a folyószabályozás nem indul meg és így megközelítő fogalmat nyújt az őstáj vízvilágáról. Ezekről megállapíthatjuk, hogy a területünk két fő vízgyűjtője a Tisza és Maros alsó szakaszjellegnek megfelelően szeszélyes kanyarokat ír le. E kanyargós vízfolyást széles minden évben kétoldalt elöntött mocsaras árterek kísérték. E tény a táj akkori képére igen meghatározólag hatott. A többi vizerek, lapályok (alacsony fekvésű területek) a két folyó vízjárásának megfelelően az év jó részében szintén mocsárvilágot alkottak. Területünk nagyobb része a Maros árterülete volt és e szeszélyes folyó, a táj és az ember életére alakítólag hatott.

Tavasszal és nyáron a hirtelen feldúzzadó folyó gyakran nem fért el medrében és kilépve hatalmas árterületeket

¹⁰ Wágner Richárd: A Magyar-Alföld szélviszonyai. Szeged, 1931.

öntött el. E síksági szakasz jutott a legsúlyosabb helyzetbe, mert a felső szakaszból ide zúduló árvíz megfelelő védművek hiányában kilépett a medréből és sokszor még a községek belterületeire is benyomult és egész házsorokat söpört el az ár, máskor pedig a termések letakarítását akadályozta meg.¹¹ E gyakori áttörések létükben fenyegették a környező falvakat.

A Tisza területünket nyugaton határolja. Környékén szintén hatalmas árterületek voltak. A két folyó árhulláma némely évben egyesült ilyenkor a Maros—Tisza vízvilága teljesen összefüggött.

Növény- és állatvilág.

Az időjárás mélyreható tájalkító szerepét világosan láthatjuk a növényzet és ezzel kapcsolatban az állatvilág kialakulásában. Az eredeti őstáj valószínűleg kevésbé volt ilyen csapadékos, de a folyók hatalmas árterülete, moc-árvilága, gazdag növényi és állati életnek lehetett hordozója. Mivel területünkön a víz volt a legfontosabb alakító természeti tényező, ezért jellegzetes növényei elsősorban a vízi növények voltak. Főleg hatalmas mocsártölgyfélék: *Quercus rubur*, *Q. brevipes*, *Q. conferta* és *Q. australis*, kőris és juhar erdők borították a területet. Az edényes virágtalanok közül *Equisetum palustre*, *Asplenium Thelibteris* fordult elő. A virágos növények közül a Maros öntésterületén és halóványaiba a nád, a

¹¹ Dr. Eperjessy Kálmán: Politikai és gazdasági elemek a Maros folyó történetében. Bpest. 1933. (Külön lenyomat.)

sás és káka uralkodott.¹² Nagyobb, állandóbb jellegű vizeiben tavi rózsza és sulyom is előfordult. A nagy ártéri erdőségek gazdag faállományúak voltak. A vízmentes helyeken a pusztai növények sokasága hozott a táj arculatába új színt. A gazdag növényzetről még a mult században így emlékezett meg Fényes Elek: „Nagyrésze a megyének fátlan szinte hiányt szenved, de kivételt érdemel a Maros melléke, hol gyönyörű erdők szemlélhetők.” E táj gazdag növényvilága kitűnő életlehetőségeket nyújtott a különböző állatoknak. A gazdag és változatos víziszárvasvilág a mocsárerdők vadállatai, a mezők számtalan csicsergő madara jellemezte az őstájat. Ez lehetett az őstáj természeti képe az ember megjelenésekor.

Ezek a természeti adottságok alkalmassá tették területünket az emberi megélhetés, letelepedés számára. A Maros és Tisza szög berkei, füves tisztásai a legrégibb idők óta emberi letelepülés helyéül szolgáltak. Az ember a táj gazdag természeti adottságait a maga kultúrfokának megfelelően alakította, változtatta. Így, miközben a táj alapot adott az emberi kultúra fokozatos fejlődéséhez a kölesönhatás nyomán maga is formálódott, alakult és az őstáj kultúrtájjá lett. A kultúrtáj kialakulásának mozzanatait a következő fejezetek mutatják be.

II. A táj és az ember kapcsolatai.

A) A kultúrtáj kialakulása.

A táj képe a honfoglalásig

A területen nagy számban talált praechistorikus leletek azt bizonyítják, hogy már a legrégibb idők óta lakott volt. Kitűnő helyzeténél fogva átmeneti terület volt nyugat és kelet népei közt. A népek egymást váltogatták, az egyik elmuló kultúrájára rátelepedett a másik és a meglévő eredményeket felhasználva, továbbfejlesztve kultúrfoka állandóan emelkedett.

A terület első emlékei a neolith korból valók. Az eddigi forrásanyagok alapján e terület emberi megszállását az úgy-

¹² Fekete Lajos—Blatny Tibor: Az erdészeti jelentőségű fák és cserjék elterjedése. Selmecbánya, 1913.

nevezett Kőrös-kultúráig vezethetjük vissza. A Kőrös-kultúrát a Tiszai-kultúra I. periódusa követi.¹³ E kultúra emlékei Ószentivánon, illetve Deszken kerültek felszínre. A község területén bronzkori teleppel megzavart Kőrös kultúrtelep is volt. A talált telepek legnagyobb része, cserépedény vadászati és halászati eszköz.¹⁴

A Tiszai kultúra embere folyótorkolatoknál, kanyarulatok mellett, vagy az árvizek ellen biztos védelmet nyújtó szigeteken lakott. A telepeken szabadtéri tűzhelyek, kúpalakú vermek és négyszögalakú építmények nyomait lehetett kimutatni. A telepek fejlődésfokai megállapíthatók az Ószentiván határában talált leletek alapján. Az egymásrtelepülés öt egymástkövető korszakon át folyt a neolithikus kortól a középkorig.¹⁵ A Kőrös-kultúra embere nyíltan az erők magas partján építkezett. A nagyszámú kőeszköz (opszidián) maradványok arra engednek következtetni, hogy a terület a Felvidékkel kapcsolatban volt. Az Eneolith kor maradványai, melyekben a réz ékszer formájában már jelentkezik, Deszk és Ószentivánról ismeretesek. Itt őskori telep és temető nyomait is megtalálták.¹⁶

A réz elterjedésének korát e tájon Kr. előtt 2500-ra teszik. Az elterjedés iránya É—D volt a Tisza völgyének megfelelően. Az összeköttetés a Felvidékkel most sem szakadt meg és valószínűleg opszidián kőveket szereztek be onnan. E magkővekből patintotta a rézkor embere az annyira jellegzetes sileksz pengéjét.

A rézkor települők legnagyobb részben a Tisza völgyét foglalták el. Önálló néptörzsnek tartják jellegzetes hosszú fejű közép termetű. Helyhezkött és vándorló életmódot folytattak, miközben állattenyésztéssel és földműveléssel foglalkoztak. A nagy kiterjedésű magas partokat keresték fel, ahol az árral szemben állandó védelmet találtak. „Nem az emberi és állati támadás ellen védekezik főként, hanem a vi-

¹³ Zalotai: Csongrád vm. őskori települése. Dolg. VIII. 1932. 49—102.

¹⁴ Dr. Párducz Mihály és Dr. Bálint Alajos: Újabb őskori leletek Ószentiván határában. Dolg. IX—X. 44—50.

¹⁵ Dr. Párducz M. és Dr. Bálint A. i. m.

¹⁶ Dr. Banner János: Az ószentiváni ásatások. Dolg. IV. 1928. 148—237.

zek árjával szemben." E tény a telepek számbeli erejére és szervezettebb életére is rávilágít.¹⁷

A bronzkor első periódusában a rézkori kultúra telepei megmaradtak, de a bronz használata lassan általánossá vált. A II. szakaszban a települések szétszóródtak és e korból már Szőregen, Deszken, Ószentivánon és Klárafalván voltak telepek. Az ószentiváni bronzkori temető anyagából előkerültek eneolithikus korú edények is, továbbá bronztöredékek égetett csontokkal. Az ugyanazon sírban előforduló bronz- és csonttű a bronzkor legelejére utal. Bizonyítéku! szolgált még a gondos kidolgozású pattintott fűrés! is.¹⁸ A korra jellemző edénytípusokat, bronzeszközöket bronzhuzalokat és karporeceket találtak. Néhol dísz!árgyakra is akadtak. (Igy Szőregen cipraea kagylóhéjat bronzkarikára fűzve.)¹⁹ Az egész bronzkorra jellemző általános temetkezési ritust, a halottaknak zsugorított állapotban való eltemetését minden sírban megtalálták.

A bronzkor első és második szakaszának lakásviszonyáról keveset tudunk. Az Ószentivánon feltárt! „putrik“ és lakógödörök mindenesetre jellemzőek. Az ezekből előkerült edénytöredékek és zsugorított csontvázak az ember kétségtelen jelenlétét igazolták. A bronzkor harmadik szakaszának lakásviszonyáról nem maradt fenn emlék.²⁰

A bronzkor két utolsó periódusában új népelemek jelentkeznek a területen. Az őslakosságát háttérbe szorítják, műveltségüket elterjesztik és az itt talált elemekkel továbbfejlesztik. A bronzkor IV. szakaszából leletek nem ismeretesek, ugyancsak nincsenek leletek a következő Halstadti korból sem, de az ezt követő La-Tene korban már ismét lakott volt e terület.

A vas ismerete e területre K. e. a VIII. sz.-ban juthatott el. Az Alföldön ekkor a kora vaskori népek éltek, majd őket felváltották a szk!thák. Területünkön kora vaskori (Hall-

¹⁷ Dr. Zolotai E.: i. m. 80. lap.

¹⁸ Dr. Banner J.: Az ószentiváni bronzkori telep és temető. V. 1929. 52—78.

¹⁹ Reisner J.: Sasüllési és Szőreg!hi leletekről. Archaeologiai értesítő XXIII. Bp. 1903.

²⁰ Dr. Banner J.: A Maros vidék bronzkori zsugorított temetkezéseinek sírmellékletei. Dolg. VII. Szeged 1931. 1—46.

stadt) népek emlékei ezidőszerint nem ismeretesek, de már a fiatalabb vaskor (La-Tene) népe több helyen is itt hagyta emlékeit. Így megállapítást nyert, hogy Szőreg és Kiszombor hosszabb ideig adott szállást a La-Tene kultúrák hordozójának a kelta népnek. E kultúra a Duna mentén halad délnek, majd a Tiszán északnak és a Maros völgyében keletnek. A leletanyag hosszabbideig tartó kultúrát bizonyít. A korra jellemző csontvázas és égetett temetkezést, korongon készült kerámiás anyagot, a használati eszközök közül fenőköveket, lándzsákat, kardokat és karkötőláncokat találtak. A talált eszközök legnagyobb része vasból készült.²¹

A keltákat felváltó szarmata jazigok kevésbé Kr. születése után (25—40. között) jutnak el az Alföld területére. Ekor emlékeit Szőregről, Kiszomborról és Deszkről ismerjük.²² Jellemző, hogy hagyatékukban a római provinciák hatása elevenen érezhető (Újszentivánon terra-szigilláta csészé, fibulák, tükrök, stb.)²³

A germán népek emlékeit a kiszombori germán temető jellegzetes fibuláiban, díszes övesatokban, beprésselt díszítésű edényekben találták meg.²⁴ A gepidák itteni tartózkodása a temető antropológiai anyagának vizsgálata alapján nyert megállapítást. A gepidák olyan rasszot alkottak, mely az uralkodó északi mellett földközi-tengeri, kelet-európai, türáni, mongol- és palaeo ázsiai rassz elemeiből tevődött össze. A hunokkal és avarokkal erős keveredésben álltak. Nagyan ülték a koponyatorzítást.²⁵

Az ókor emberét jellemezte a túlvilági életben való hit és az, hogy azt az életet is a földihez hasonlónak képzelte. Ezt bizonyítják a temetkezések edénymellékletei, melyek nem egyszer életmaradékot is tartalmaztak. Visszatérésük miatti félelmében összekötözte, zsugorította, később elégette halottait. A családi életre következtetni lehet abból, hogy

²¹ Dr. Banner J.: A szőregi La-Tene temető. Dolg. V. Szeged, 1929.

²² Dr. Párducz szóbeli közlése.

²³ Archaeológiai Ert. 1899. év 185—86.

²⁴ Dr. Török Gyula: A kiszombori germán temető helye a népvándorlási emlékeink között. Dolg. XII. Szeged, 1936. 101—104.

²⁵ Dr. Bartucz Lajos: A kiszombori temető gepida koponyái. Dolg. XII. Szeged, 1936. 178—203.

néhol egy sírban két, máshol négy csontváz volt.²⁶ Érdekes jelenséggé válhat a csontvázakon a koponyatrepanálás. Művészi képességük edényeken, és csonttárgyakon megnyilvánult díszítésekben jutott kifejezésre. A telepek legnagyobb része víz mellett feküdt és így a halászatnak nagy szerepe lehetett. A sírokból előkerült elszenesedett búza a földművelést bizonyítja. A talált állati csontokból állattenyésztésre következtethetünk. Az agancsok farkasfogak a vadászatra utalnak.

A terület földrajzi viszonyairól az ókori népek keveset tudtak. Herodotos említi először, hogy a Maros mellett agatirszek laknak. Ezek később a gétákkal keveredtek össze. A Maros—Tisza szöveget a géták Moeziának nevezték.²⁷ Augustus császárnak a dákok ellen viselt hadjárata idején római uralom alá került, de a szarmata gót betörések után végleg felszabadult.²⁸ A IV. század végén jelentek meg először a hunok, de uralmuk nem volt tartós. Tömegesen seholsem tányáztak és az V. század végére már teljesen el is tűntek. 460 táján feltűntek az avarok, mint hódítók, de a VIII. századtól kezdve az erős szláv hatással szemben már alig tudják uralmukat tartani és a frank hadjáratok alatt észrevétlenül beleolvadtak a szláv bevándorlókba. Avarkori temetők és lelőhelyek Szőreg, Ó- és Újszentivánon, Deszken, Klárafalván, Ferencszálláson és Kiszomborban vannak.²⁹ Az egész területen talált leletek a Tisza 6.00 m-es szintállásának megfelelő magasságban voltak találhatóak. E szintmagasságot a folyók sohasem öntötték el és így egyik település a másikra települt és ma rétegenként találhatóak a régészeti telepök.³⁰

A magyarság megtelepedése.

A gazdag őskori emlékek, melyeknek legnagyobb részét a szegedi múzeum, illetőleg egyetem tárja fel, fényes bizonyítékai annak, hogy ez a táj mindig igen erős kultúra-

²⁶ Foltini nem publikált dolgozata.

²⁷ Torontál vm. tört. 3—31.

²⁸ Torontál cm. tört. 3—33.

²⁹ Csallány Dezső: Kora avarkori sírleletek. Folia Archaeologica I—II, köt. Bp. 1939. 121—153.

³⁰ Kogutowicz Károly: Szeged emberföldrajzi problémái. (Föld és ember, VII. évf. 1—2) 1927.

fejlesztő tényezőkkel rendelkezett és így természetszerűleg mindig lakott volt. A magyarság megjelenéséig azonban csak az őstáj természetes ereje hat az emberre, de az ember hatása a tájra még nem mutatkozik. A táj arculatának megváltozása az ember keze munkája nyomán csak a honfoglaló magyarság megjelenésekor indul meg, tehát a kultúráj kialakulása csak ekkor veszi kezdetét.

A népvándorlás korának utolsó hullámaként érkeztek a honfoglaló magyarok. Az ittlakó szláv népek ellentálni nem tudtak, behódoltak, majd lassan beleolvadtak a megtelepülő magyarságba. Ekkor a lakosság gyér lehetett, csak a folyótorkolatoknál volt nagyobb település.

A honfoglaló magyarság főleg a folyók mentén ültette fel szállását. A vadászattal és halászattal foglalkozó nép jobb helyet nem is találhatott volna. A legelő területe a vízállás szerint váltakozott. Tavasszal a magasabban fekvő területeken nyáron folyómenti kiöntéseken legeltetett. A Maros—Tisza szöge sok vízfolyásával váltakozó mocsár és ligetvilágával kitűnő védelmi és támadóhelyül szolgált.

A honfoglaláskor emlékei a deszki és kiszombori nyíl és tegez leletek,³¹ az Ószentivánon talált kengyelek és kéttagú csüngők.³²

A Maros—Tisza szögét a legnagyobb törzsek egyike a Gyula törzs szállta meg.³³ A magyarság állandó letelepedése után, mint az ország más részein is megindult az állandó letelepedéssel és földműveléssel járó természetes következmény a lakóhelyek, telepek kialakulása. Területünkön lévő honfoglaláskori telepekről biztos adataink nincsenek.

A honfoglalás után a XI. sz.-ban van említés Szőregről. Csanád vezér serege Ajtony előtt meghátrálva ide húzódott vissza.³⁴ A XIII. sz.-ból IV. Béla levele említi a szőregi apátságot.³⁵ IV. Béla 1239. évi oklevele Játczint szőregi apátot

³¹ Dr. Cs. Sebestyén Károly: A magyarok ijja és nyila. Dolg. VIII. Szeged, 1932. 167—226.

³² Dr. Bálint Alajos: Honfoglaláskori sírok Ószentivánon és Bánkúton. Dolg. VIII. Szeged, 1932. 256—64.

³³ Dr. Márton György: A Maros síksági szakaszának folyómenti települései. Föld és Ember, VII. Bp. 1927.

³⁴ Torontál vm. tört.

³⁵ Reizner: Szeged története. IV. köt. 225.

és Szent Fülöp monostort nevez meg. A XIV. sz.-ban temploma, plébániája és temetője is volt Szőregnek. A kolutora átélte a tatárjárást, de a kunlázadás idején elpusztult és többé föl sem épült.³⁶ Területünkön a XIII. sz.-ban öt falu volt a Csanád nemzetség birtokában: Dédemzög, Kiszombor, Ladány, Szilvaszegfalva és Varsánytó. A XIV. sz.-ban az előbbieken kívül Száregyházát, Szentivánt és Szőreget említik. A XV. sz.-ban már tízre szaporodott a helységek száma. Új települések: Deszk, Klárafalva és Tervárpusztja.³⁷ A községekben fejlett földművelést és állattenyésztést űztek. A bekövetkező török dúlások egy fejlődésben lévő és virágzó kultúrterületnek a pusztulását jelentették.

A török hódoltság.

A törökök előnyomulása és a 150 éves hódoltság a táj életében gyökeres változásokat hozott. A XVI. sz. első éveiben még megtalálhatók a régi falvak, de a század második felében történő török dúlások a falvak nagy részét elpusztították. Dédemzög, Klárafalva, Harsánytó, Ladány, Szőreg megmaradt települések lakói elszegényedtek, majd tömegesen elvándoroltak a nagymérvű adóteher következtében. A mohácsi vész után az alföldi városok török uralom alá kerültek. Szeged 1542-ben esett el, majd Temesvár 1552-ben történt behódolása után e terület is teljesen török uralom alá került. A török uralom alatt gyéren és főleg nem magyar népek által lakott területté vált. Primitív állattenyésztéssel foglalkozó szerb, oláh és más balkáni népek lakták e területet elszórtan. A magyar lakosság nagyobb része a Marostól északra és a dunántúli részekre húzódott.

A gyér lakosságú tájról a kultúra bélyegei gyorsan elmultak. A megmaradt igen kevés számú magyarak hatalmas küzdelmet kellett folytatnia a természeti erőkkal szemben. A már virágzó kultúrtáj rohamosan vadonná változott. Az uralomváltozás után a folyók medrét teljesen elhanya-

³⁶ Juhász Kálmán: A Csanádi Püspökség története. I—V. kötet.

³⁷ Torontál vm. története. 366—67.

golták s a Maros menti lakosság a folyó szabad prédájának volt kitéve.³⁸

Temesvár eleste után a törökök a Marostól délre fekvő területen is berendezkedtek. A Tisza—Maros szöge a Temesvári tartomány, Csanádi kerületének Csanádi járásához tartozott. Az 1557—58-ban a törökök által készített összeírás szerint a következő falvak voltak e területen: Deszk 20 magyar házzal Dédemszeg 14 m. házzal, Kiszombor 8 m. házzal, Ladány 14 m. házzal.³⁹ A török adólajstromok külön kezelték a szerb lakosságú falvakat s így Szőreget szerb falunak említik. Az 1555-ban készült Lazarus-féle térképen „Zeurek“ (Szőreg) és „Deski“ (Deszk) szerepel. Stier Márton 1564-ben Nürnbergben kiadott térképe és Szambucus János 1571-ben készült térképe szolgáltat még némi adatot e kor települési viszonyairól. Bár e térképek színezete, de rajtuk a megyehatár nincs feltüntetve s így csak a folyó és helységnevekből lehet következtetni arra, hogy melyik vidéket ábrázolják.⁴⁰ Az 1564-ben Telegdi István által készített adólajstromban Dédemszeg 20 házas faluként, Kiszombor 24 jobbágytelkes, Szentiván 15 házas, Ladány 21 házas-ként szerepel.⁴¹ Zongor Zsigmond csanádi püspök felszólítására készült összeírásban 1647—51-ben lakott helyként Deszk, Kiszombor és Szentiván szerepelt.

Területünkön ekkor már túlnyomó szerb lakosság mellett ismét vannak magyarok is, akik mint Thomasi Gábor szerzetes jelentéséből kitűnik katolikusok és Kiszomborban plébános nélkül élnek.

1650 körül a hadjáratok alatt elpusztult községek területét a még fennálló nagyobb községek vették bérbe. Így a Kiszomboriak bérelték Dédemszeget, Klárafalvát.

³⁸ Dr. Eperjessy Kálmán: A települési rend bomlása. (Magyar Művelődéstörténet). III. kötet. Bp.

³⁹ Veties Antal dr.: Magyarországi török kincstári dfterek. II. köt. 194—197.

⁴⁰ Torontál vm. tört. 401—402.

⁴¹ Borovszky S.: Csanád vm. tört. I. köt. 184—88.

Ujabb népcsoportok.

A török uralom hanyatlásával megindult a felszabadító háborúk kora. A Magyarországból kiűzött török hadak balkáni visszahúzódásakor a szerbek is fellázadtak a törökök ellen és a császári seregekhez csatlakoztak. Felkelésük azonban kevésbé sikerült, mert a császári seregek vereséget szenvedtek 1690-ben. Ekkor a törökök bosszújától félve észak felé menekültek, majd Csernovics Arzén ipeki pátriárka vezetésével (kb. 38.000 szerb család, mintegy 200.000 ember,) a bécsi udvar engedélyét kérte a Magyarországon való letelepüléshez. A bécsi haditanács bennük kitűnő eszközt talált a magyarok ellen és ezért a betelepülésüket a Szerémségben, Szlavóniában, Bács megyében, és Buda környékén engedélyezte. A betelepülők rövidesen otthon érezték magukat és még püspökséget is alapítottak. „A magyarság ezzel abba a helyzetbe jutott, hogy saját államterületébe fészkeltek be magukat védett, kiváltságos helyzetben, oly ellenségei, akiket századokon át bármikor fel lehetett ellene hajszolni.”⁴² Az üresen maradt magyar falu gyorsan átalakult rác faluvá. A régi falut saját életformájuknak megfelelően átalakították s ezzel megvetették a balkáni kultúra alapjait. Az ezen és előbbi szórványos betelepülésből származó szerbek a Tiszántúl a Marosig is felhúzódtak és lassan átalakították a táj néprajzi képét. Az így megindult átalakulási folyamatot elősegítette az a tény is, hogy a török uralom megszűnte után a Marostól délre fekvő területet nem csatolták vissza az anyaországhoz, hanem 65 éven át a Temesi Bánság részeként Osztrák örökös tartományi mintára katonai uralom és kincstári igazgatás alá került.⁴³

III. Károly 1717-ben gróf Mercy Claudius Florimund tábornagynak bízta meg a terület kormányzójává. Ő az országrész újjászervezését azzal kezdte, hogy a régi megyehatárokat való tekintet nélkül a területet 11 kerületre osztotta fel és ezeken belül járásokat létesített. Területünk a csanádi kerülethez tartozott. Korabeli térképek csaknem teljesen kipusztult mocsaras, ingoványos, máshol homokos tájakat mu-

⁴² Hóman—Szekfü: Magyar történet. I.—VII. VI. köt. 30. lap.

⁴³ Torontál vm. tört. 410.

tatnak a Tisza—Maros szögéről. A kevés számú lakosság nagyrésze szarvasmarhatenyésztéssel, kisebb részben földműveléssel foglalkozott. A Mercy által készített térképek az 1723—25-i állapotokat tüntetik fel. Ezek szerint a terület egyetlen községében sem találtak magyarokat, csak alacsony műveltségű szerb és román lakosságot.⁴⁴ A Bánság igazgatását a tartományi igazgatóság vezette, mely kezdetben katonai, kincstári, később polgári jellegű volt. Az új kormányzó főtörekvése volt, a hajdan dúsgazdag területnek ismét termékennyé tévése és a hajdani gazdaságnak elérése.

Ennek a célnak az eléréséhez elsősorban munkás kezekre volt szükség. Az első teendő, megfelelő számú népesség idetelepítése volt. Ezzel indult meg a nagy délvidéki telepítések kora, mely délfelől haladva új népek odahozásával, mérnöki terv szerint kijelölt földparcellákkal és falvakkal fokozatosan átalakítja az elvadult táj arculatát.

A Temesvári Bánság ujjaépítése és a telepítések már 1717-ben megindultak és délről észak felé folytatódtak. Területünkön aránylag későn indult meg a rendszeres telepítés. A legkülönbözőbb telepések lépték el a mai Torontált. Sokan jöttek Németországból, Olaszországból, sőt Spanyolországból is. Területünk benépesedésére az ekkor már túlnépesedett Szegedről sokan kiköltöztek. 1712-ben van az első említés, mikor mintegy száz család települt Szőregre. Ugyanekkor szórványosan Deszkre. Ferencszállásra és Klárafalvára is telepedtek. Emellett míg a rendszeres telepítés kezdetét nem vette, a birtokok bérloői saját hatáskörükben, fajuknak megfelelően telepítettek népcsoportokat földjeik megművelésére. Szőreget és Deszket a Bánság szervezésekor Veliki Vászó szegedi szerb kapitánynak adták ki. Ő, majd később utóda főleg szerbeket telepített a községekbe. 1746-ban a Temesvári igazgatóság a szőregi pusztában három új községet alapított. Deszket, Szőreget és Újszentivánt. Az új telepések legnagyobb része ismét szerb volt.⁴⁵ Újszentivánt is 1720-ban Veliki Vászó bérelte és magyar dolánykertésekkel való benépesítésére is vállalkozott, de terve meghiúsult és 1746-ban szerbeket telepítettek a község területé-

⁴⁴ Torontál vm. tört. 411.

⁴⁵ Torontál vm. tört. 116.

re. A későbbi telepítések során még igen sok szegedi magyar került e területre, mely akkor már túlnyomóan idegen ajkúak kezén volt, hogy „visszahódítsák” a magyar tájat. 1783-ban Ószentivánt Szeged a Kir. Kamarától megvásárolta, mire a szerb lakosok a szomszédos Újszentivánra költöztek, Ugyanekkor helyükre 60 szegedi magyar család telepedett le.⁴⁶

Ezáltal Újszentiván legnagyobb részben az Ószentivánról kiköltözött szerbekkel népesült be.⁴⁷ Deszket 1746-ban szerb határőrvidéki katonákkal telepítették be. 1804-ben báró Gerliczy Ferenc a község nagyrészenek birtokosává vált és nagyobb tömegű magyar telepest hozott. Ez időben népesült be Klárafalva is, eleinte főleg szerbekkel, de 1777-ben a csanádi tiszttartóság engedélyével Újesanádról, és Szegedről magyar dohánykertészek telepedtek ide le. A mai lakosság csaknem száz százalékban ezeknek a leszármazója.⁴⁸ Kiszombor a Bánság megalakulásakor 15 házból állt és magyarok lakták. 1718-ban Pest megyéből ideköltözött újabb húsz katolikus magyar családdal szaporodott a község lakossága. Azonban a nagy adóteher következtében a lakosság tömegesen elköltött innen. Majd 1724-ben az egész falu a Maros másik oldalára költözött. Az ezután visszatelepített lakosság további szökésének megakadályozására határőrseget helyeztek el a községbe. 1762-ben ismét tömegesen telepedtek magyarok a községbe Ócsanádról és Nagyszentmiklósról.⁴⁹

A németek területünkön való letelepítése 1790. után kezdődött. A települők a Rajna és Württemberg vidékéről jöttek. Nagyobb rendszeres telepítés csak a XIX. században volt. Ekkor került jelentős német lakosság Kübekházára. Ez ellentétben volt azzal az eredeti tervvel, mely szerint ide csak katolikus magyarok nyerhetnek betelepülési engedélyt. A rövidesen nagyszámú német beköltözése a községet német jellegűvé tette. Az építkezések 1844-ben kezdődtek meg.⁵⁰

⁴⁶ Reizner János: Szeged és Délmagyarország. Szeged, 181, kézirat.

⁴⁷ Reizner J.: Szeged és Délmagyarország.

⁴⁸ Reizner J.: i. m.

⁴⁹ Dr. Baróti Lajos: Adattár Délmagyarország XVIII. századi történetéhez.

⁵⁰ Torontál vm. tört. 71.

Ugyanezen időben telepedett le Újszentivánra is nagyobb-számú német lakosság.

Az 1750. utáni évekre esik a Csernovics Arzén pátriárcha vezetése alatt Magyarországra beköltözött és a Szerémségbe, Bácskába letelepült szerbeknek a Tisza baloldala'ára, Torontálba való nagyobb jelentőségű áttelepítése. Ekkor alakultak ki a területünktől délre fekvő nagyobb szerb községek. E jelentős számú szerb lakosságnak területünkör való szorványos letelepedése a már eddig is nagyon változatos népű tájat teljesen átalakította.

Ilyenek voltak a néprajzi viszonyok akkor, mikor az egész terület idegen katonái, majd kamarai igazgatás alatt állt.⁵¹

A Bánság katonai igazgatása a magyar rendek süggetésére 1751. október 2-án megszűnt és helyette a kamarai rendszer, 1766-ban gyarmatosítási bizottság létesült, melynek feladata volt a Bánság fényképezése, a községek szervezése és az úrbériség jogszabályainak megfelelő végrehajtása. 1778-ban a vármegye visszaállítását határozták el, majd 1779. évi királyi diplomával az anyaországhoz csatolták.⁵²

Gazdasági fellendülés.

A XVIII. század közepétől meginduló rendszeres telepítés sok józan munkáskezet hozott be e területre. A németek letelepülése kedvező hatással volt a terület egyes részein a gazdasági életre, de a gazdasági fellendülést a kormányzat is igyekezett előmozdítani. A Mária Terézia által 1763-ban kiadott gyarmatosítási pátens szerint minden telepes, aki kincstári birtokon letelepedik és ott házat épít 6 évi adómentességet, ingyenes épület és tűzifára való igényjogosultságot nyer. Ez időtől kezdve idegeneknek engedélyezték a letelepülést, sőt azt kedvezményekkel elősegítették. Házat, földet, igavonóállatot, takarmányt, gazdasági eszközöket kaptak, aminek az árát részletekben kellett visszafizetni.

⁵¹ Böhm Lénárt: Délmagyarország vagy az úgynevezett Bánság külön történelme. Pest, 1868.

⁵² Böhm L.: i. m.

A XVIII. század második fele Németországban a gazdasági reformtörekvések korszaka volt. Áttértek az empirikus gazdálkodásról a racionális gazdálkodásra. A mezőgazdaság terén mindtöbb tudományos vizsgálatot végeztek s kísérletek alapján az eddigi hiányosságokat igyekeztek kijavítani. Mária Terézia a porosz példát követve a magyar gazdasági élet terén is új reformokat hozott.

A reformokkal szemben a Bánság különleges helyzetben volt. A Bánság csaknem kizárólag a kincstár tulajdona volt és az itt elért minden jövedelem a kincstári jövedelmet emelte. Így lett a Bánság kitűnő földje a kísérletek színhelye. Különösen az ipari növények termesztését mozdították elő. Ezáltal az osztrák gyáripár olcsó nyersanyaghoz jutott. A bánság területén kísérleteztek gyapot-termesztéssel is, ami azonban kevés eredménnyel járt. Jelentős volt ebben az időben a festéknövények termesztése. A vörös buzér (*Rubia tinctorum*), *Gallium mollugo*, a sárga színű istenkorhácsa (*Reseda luteola*) és csülleng (*Isatis tinctoria*) voltak a legjelentősebbek. A kender meghonosítása is ezeitőben történt. A Bánságban termelt kender az olasz kenderrel versenyezett. Ebben az időben indult nagy fejlődésnek az osztrák tartományok selyemgyártása is. Indokolt volt Magyarországon a selyemtermelést elterjeszteni, mert így olcsóbban jutottak nyersanyaghoz az osztrák gyárak. 1763-ban rendelték el területünkön is, hogy minden kamarai uradalmon eperfaiskolát létesítsenek.

Területünkön a selyemtermeléssel aránylag kevés eredményt értek el. Jelentős volt még a repce termesztés elterjesztése is.

Az Alföld befásításának problémája már régen meg volt, de végrehajtása csak most öltött határozott formát. A Maros mentén fűz, nyárfa telepítéseket végeztek. Ugyanekkor a Bánság több helyén jávor és hársfa iskolákat létesítettek.

Az állattenyésztés terén is nagyobb fellendülést tapasztalunk. A loállomány feljavítása elsősorban katonai érdek volt. A szarvasmarha és sertésállomány javítására is gondot fordítottak. A magyar és erdélyi juh gypja durva volt és így jobbminőségű szövetek készítésére nem volt alkalmas. Spanyolországból és Macedóniából az állományok feljavítá-

sára új tenyészállatokat hoztak be. A méhészet terén legnagyobb sikereket a Bánságban érték el, ahol adózási kedvezményeket is adtak a méhészettel foglalkozóknak.⁵³

A XIX. században területünkre jelentős magyar telepítések történtek. A betelepülők nagyobb része szegény volt és a nagybirtokok munkásaivá váltak. Mégis ezek voltak azok, akik a magyar faji sajátságokat és szokásokat az idegen népek tengerében megőrizték. A kiváló szegedi dohánykertészeket különös szeretettel telepítették e területre. A XIX. századot mondhatjuk a gazdasági fellendülés korának. Ekkor indult meg a nagybirtokokon, valamint a nagy parasztbirtokokon a rendszeres mezőgazdasági munka, mely rövidesen a termelésben is éreztette hatását. A mezőgazdaság fejlesztését szolgálták a kincstári uradalmakban történt dohánykertész telepítések. A kertészeknek nagyobb területet adtak bérbe azzal a kötelezettséggel, hogy a földből 4 kat. holdat minden évben dohánynyal ültetnek be.⁵⁴

Az általánosan elterjedt szabadgazdálkodást, mely a terület ősi termőerejét nagymértékben kihasználta, felváltotta a vetésforgó szerint való gazdálkodást. Eddig ugyanis teljesen rablógazdálkodást űztek, állandóan szemes terményeket termeltek és a talajerő fenntartásáról nem gondoskodtak.

A takarmánytermelés alig volt ismeretes. A XIX. század nagy változásokat eredményezett a mezőgazdasági termelésben. A vetésforgók alkalmazásával a termésátlagot növelték és termelvényeikkel az országos átlag fölé emelkedtek. A rendszeres mezőgazdasági művelés azonban csak a nagy és középbirtokokon volt ismeretes. A nagybirtokok gazdatisztjei tanították meg a földművelő gazdákat az okszerű gazdálkodásra. A gazdák az új ismeretek iránt fogékonyaknak bizonyultak, igazolja ezt a mai állapot is, amikor a nagybirtokok feloszlásából a kisemberek kezére jutott földön virágzó mezőgazdasági kultúrát láthatunk.

A XIX. századi gazdasági fellendülésével párhuzamosan a lakosság száma állandóan növekvő tendenciát mutatott. Örven-

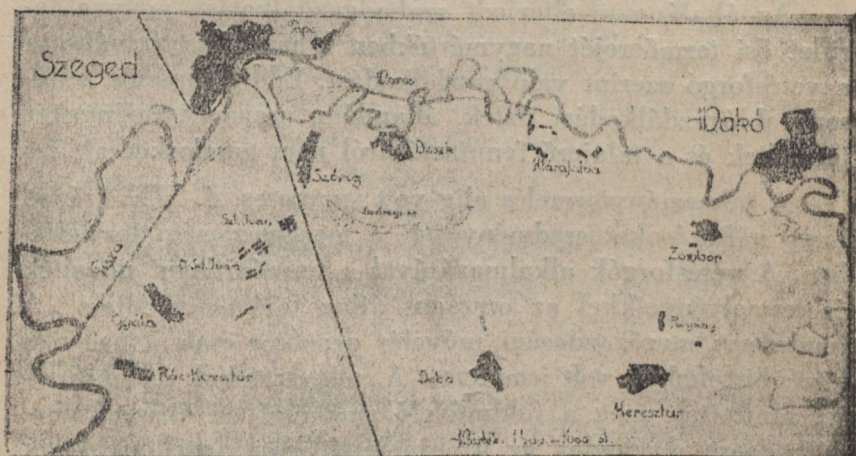
⁵³ Eckhardt Ferenc: A Bécsi Udvar Gazdasági Politikája Magyarországon Mária Terézia korában. Bp. 1922.

⁵⁴ Böhm L. i. m.

detes javulás tapasztalható a nemzetiségi megoszlásban is a magyarok javára. E kedvező hatás a háború után folytatódott és amint a következő fejezetekből kitűnik a jelenben is folytatódik.

Folyószabályozások ; belvizek levezetése ; csatornázás.

Területünkön a legnagyobb változást és haladást a XIX. században meginduló vízszabályozási munkálatok eredményezték. A József császári térképfelvételek alapján a terület akkori tulajdonosa a királyi kincstár szabályozási terveket készíttetett, de a szabályozási munkák kivitelét a háborúk megakadályozták. A Maros szabályozása már a Temesi Bánság létesítésekor időszerű volt, azonban a munkálatok ekkor csak mederkotrásokra és a hajózási akadályok elhárítására terjedtek ki. Néhol az árvízi magassághoz képest gátakat és töltéseket is emeltek, de a tervszerűség és a folytonosság hí-

A Tisza és a Maros a szabályozások után.*

ján ezek a munkák kevés eredménnyel jártak. Később több tervet készítettek a szabályozásra vonatkozólag, de a végleges szabályozási munkákat Vásárhelyi Pál terve szerint 1845—72-ben végezték el. A tervek latolgatása közben felmerült a Marostorkolatának Szeged alatt való elhelyezése. E

A m. kir. Folyammérnöki Hivatal II/c. 2. sz. térképe alapján. 1892.

tervet Szeged város rendkívül ellenezte, mert a Maros forgalma elkerülte volna a várost. Már pedig a Maroson szállított sóra és fára Szegednek nagy szüksége volt. Az új torokolatot valamivel a réginél feljebb építették és így a Maroshoz szállított áruk közvetlenül Szeged felett kerültek a Tiszába és innen Szegedre.

A szabályozás eredményeképpen a vízszint néhol 1 m-el is csökkent, ami által a hajózásra kevésbé lett alkalmas. Emellett az eddig is elég sebes folyású folyó most még sebesebbé vált. A laza partokon nagy pusztításokat végzett, máshol zátonyokat épített, miközben a szélessége is megnövekedett. A hibák kiküszöbölését csak 1892-ben kezdték el, egységes mederképzésre szükséges partvédő és terelő művek építésével. A mederrendezés mellett a töltések készítését is állandóan folytatták.

Területünket érintő Tisza-szakaszon a méder rendezése során a partszakadások ellen a szegedi vasúti híd alatti szakaszt látták el védőművel. Vedresházánál 7 km-es újmeder kiépítésével 19.9 km-es kanyart vágtak le a régi mederből.⁴⁵

A szabályozási tervekről és a végrehajtott szabályozási munkáról nyújtanak tájékoztatást a mellékelt térképek.

Ma a területünket érintő Maros-szakasz mintegy 29 km. E szakaszon a Maros átlagos esése 25 cm/km. A folyó vízjárása a felső szakaszán lévő vízátnemeresztő közetek miatt szeszélyes. Gyakran előfordul, hogy két nap alatt két métert is emelkedik a vízállás, majd néhány nap múlva az eredeti vízszintre csökken. A gyors áradások a part mentén nagy mennyiségű durvaszemű homokot, távolabb iszapot raknak le. A durvaszemű homok kitűnő építő anyag, mely Szeged homokellátását biztosítja. A Maros árhullámai a szabályozás következtében emelkedtek, de az árterület lassú feltöltődése mellett még magasabb értékek is várhatók. A Maros legmagasabb vízállását 1932-ben érte el 370 cm-el.

A területünk nyugati oldalát mintegy 10 km hosszúságban hátráló Tisza a Marosnál kisebb esésű. A Szeged—Zentai szakaszon 3 cm/km. Vízjárása a Marosnál nyugodtabb, a legalacsonyabb vízállását a nyár folyamán éri el.

A Tisza—Maros szögén több kisebb-nagyobb időszakos

⁴⁵ Borovszky: Torontál vm. tört. 178—183.

állóvíz is van. Így Deszken a községben a Slatina és Jaruga. Nagyobb kiterjedésű állandó jellegű, jórészen náddal benőtt mocsár a Deszktől délre elterülő Kopova. Kisebb időszakos állóvizek vannak még Szőreg, Kübekháza és Klárafalva határában.

A terület belvizeinek rendezése szinte a folyószabályozásokkal egyidejűleg régen időszerű probléma volt. Rendszeres belvízi lecsapolási munkákat azonban csak 1895-ben kezdték meg. E területet könnyen külön egységekké alakították, mert délen Térvár és Gyála felé magas partokkal volt körülvéve. Az itt épített csatornákkal, mintegy 4300 kat. hold. területet vízmentesítettek.

Később kiépítették a Szőreg, Deszk, Kübekháza határából összegyűlő vizek levezetésére szolgáló csatornákat. E csatornákat dél felé a Pogány-érbe vezették. A Pogány-ér Valkánynál ömlött az Aranka folyóba. E csatornahálózattal a belvizek legnagyobb részét dél irányba levezették.

A trianoni béke által az egység megbomlott s azt a belvíz levezetőrendszert, mely déli irányban vezette le a vizet, teljesen át kellett építeni. Ugyanis a csatornák legnagyobb része a természetes lejtésnek megfelelően déli irányban haladt. A csatornákat a trianoni határ kerestbe vágta s így a határtól északra fekvő csatornák vizeit a Marosba kellett irányítani. E fontos vízügyi probléma megoldása sokáig halasztódott. Végül 1926-ban a Felső-Torontáli Ármentesítő Társulat elhatározta a csatornák átépítését.

Az Ó- és Újszentiván környéki csatornahálózatot kibővítették és a szivattyú telepet átépítették. Ez évtől kezdve fokozatosan kimélyítették a medreket az északi lejtésnek megfelelően, majd új főcsatornák építésével a déli határtól északi irányba vezették a belvizeket. A Kübekházától délre fekvő Pogány-ér vizét szivattyúval emelték át a szőreg-deszki főlevezető árokba.

A Deszk-környéki belvizeket az úgynevezett Fehértói szivattyútelepnél emelték a Marosba amiáltal kb. 2000 kat. hold. területet vízmentesítettek. Kübekháza, Szőreg és Deszk nyugati területéről mintegy 7000 kat. hold. vízmentesítése által összegyűjtött belvizeket a Szőregtől ÉK-re épített szivattyútelepnél emelik a Marosba.

Egészen új vízügyi teendők merültek fel Kiszombor környékén az utóbbi két év rendkívül magas csapadéka következtében. Már 1939-ben hatalmas területek kerültek víz alá, majd 1940-ben az elöntött területek nagysága csak emelkedett. A Felső-Torontáli Árvízmentesítő Társulat új csatornák építésével azonnal hozzáfogott a belvizek levezetéséhez. Szivattyútelep építésével mintegy 1600 kat. holdat vízmentesítettek is.

A belvizek rendezésével kapcsolatban lecsapolták a Fehér-tavat és Szőregi tavat.

B) A táj mai képe.

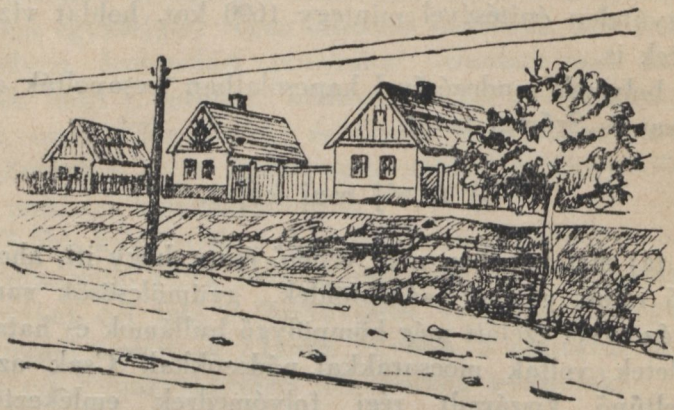
A táj mai képében nem vehető észre, hogy itt, ahol ma zöldelő rétek, gazdag szántóföldek, gyümölcsösök vannak, alig száz évvel ezelőtt még hömpölygő hullámnok és hatalmas árterületek voltak mocsarakkal, nádasokkal. Csak az itt-ott feltűnő kiszáradt régi folyómedrek emlékeztetnek arra, a múltra, mikor az emberi kultúra még nem szorította mederbe a féktelen folyókat. A hajdani mélyfekvésű és mocsaras területek ősi növényei a belvizek rendezésével eltűntek és ma helyüket a virágzó gabonaföldek jellegzetes növényei foglalták el. Az így kialakult kultúrtáj tájképi jellegét belterjes szántóföldek s szép kertgazdaságok sajátos vegetációja határozza meg.

A települések formái.

A községek településében két típus állapítható meg. Első az ősrégi magyar települések megmaradt emlékei, melyekre jellemző, hogy valamely kedvező domborzati helyet kihasználva épültek és középpontból szétágazók. Ezzel szemben az újabbkori falvak többsége, mesterségesen telepített és mérnöki tervek alapján sakkáblaszerűen épült. A régebbi magyar települést Szőregen és Kiszomborban találunk. Különösen jellegzetes Szőreg települése, ahol egy löszdomb szabta meg a település formáját. A domb 90 m tengerszínfeletti magasságával kiemelkedik a környezetből és a község ezzel irányt tartva ÉD-irányba helyezkedik el. A község főutcáját érdekesen jellemezte Móra Ferenc „olyan a főutcája,

hogyha az ember fiatalon elindul az egyik végéről, mire a másik végére ér ősz emberré lesz.”

Kiszomborban a t. k. szabályos középpontból sugarasan ágaznak az utcák és ezeket félköralakúan keresztutcák kötik össze. A község középpontjából ágaznak szét a szomszéd községekbe vezető utak is.

Szőregi főutca a löszdombon épült házakkal.

Szabályos alakot mutat Deszk települése. Az utcák irányát a községen keresztül haladó országút szabta meg, de a továbbiakban a teljes szimmetria elvén hajtották végre az utcák kijelölését.

A telepítésben uralkodó egyenes vonalak mintaképűl vehetjük Kübekháza települését. A helység szívében elterülő téren áll a templom és innen sugárzik a két egymásra merőleges főutcának a tengelye. A mellékutcák tengelye a két főtengetyre merőlegesen futnak.

Hasonló sakktáblaszerű települése van Ó- és Újszentivánnak, de itt a szimmetria kevésbé uralkodik.

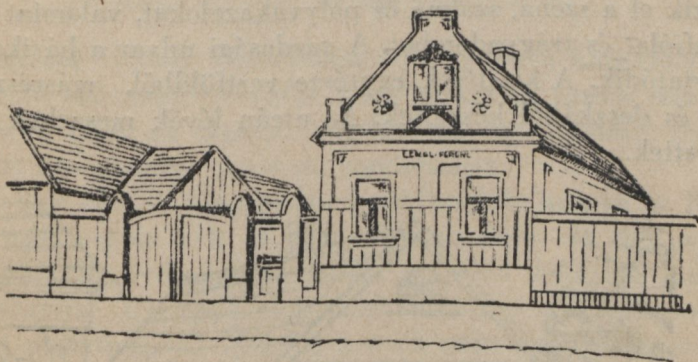
Sajátságos útmenti település Ferenészállás és Klárafalva. A házak legnagyobb része az országút két oldalán épült és csak néhány jelentéktelen mellékutca ágazik ki az országútról.

A községekkel nem sorolható egy kategóriába Új-Szeged. A Bánátban fekszik, de közigazgatásilag Szegedhez tartozik. Városias jellegével, szép parkjaival, fejlett ipartelepeivel szorosan csatlakozik Szegedhez. Ma Szeged kertvárosává fejlődött, parkja nyári pihenő és szórakozó helyül szolgál.

A zárt községi településeken kívül tanyástelepülésekkel is találkozunk, de délnek haladva számuk mindjobban cökken. A csökkenés okát a telepes falvakban és a nagybirtokok majoros településében találjuk. Újabban a parcellázások során több új tanya épült, de a tanyavilág jellegzetességeit még nem találjuk meg.

Általában a községek utcái rendezettek, fásítottak, a főutcák kivételével kő híján kövezetlenek. A lakóházak építésmájában legáltalánosabb az udvarlábas ház. A nagy udvar egyik oldalán a ház homlokzatával néz az utcára. A homlokzatán egy-két ablak van. A magyar lakta házak homlokzatának felső részét gyakran deszkával fedik be, vagy a szegedi napsugaras forma szerint, vagy a vízszintes felezővonalba iktatott egy-két deszkadarabbal kiképezve díszítik. A házak falanyaga vertföld vályog, vagy téglalapon vályog. Az újabb építkezéseknél tisztán téglából is raknak falat. A zup és szalma fűdémét ma már mindenütt felváltotta a tűzbiztosabb cserép. A tető gyakran a homlokzat fölé „kiugrik.“ A gerinc vége a német házaknál „lecsapott“. A magyar házak nyílt ereszaljúak, a módosabb németeknél üvegezett „verandává“ való kiépítést találunk. Az újabb építkezéseknél a

Jómódú németgazda háza (Kübehäuser)

házak az utcára nyílnak 4 ablakkal és általában az utca „frontot“ jobban beépítik. Az L alaprajzú házak az újabb építkezéseknél gyakoriak, ilyenkor az udvari rész a mellék-helyiségeket tartalmazza.

Az építkezések formájában bizonyos mértékű eltéréseket tapasztalunk a nemzetiségek szerint is, amely azonban

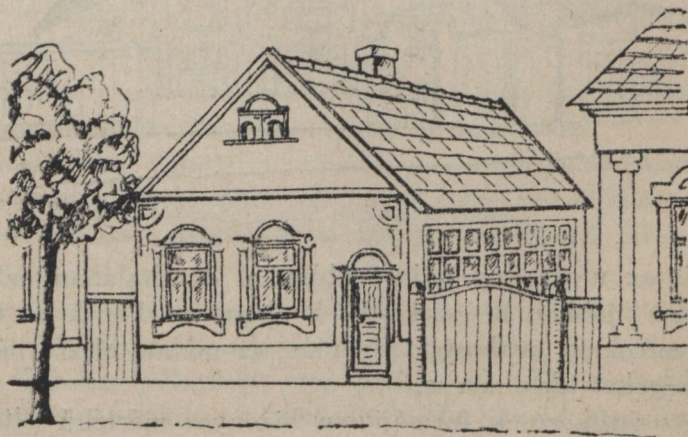

az újabb építkezések során mindinkább elmosódik. A magyar házak fehérre meszeltek, a szerbeké sárgára, kékre, a németeké a földtől 60—80 cm-ig sötétzöldre, feljebb zöldre. Néhol fekete alap után fehér falak következnek. A szerb és német házakon gyakori a díszítés és a tulajdonos nevét, az építés évét is feltüntetik.

A házak beosztásában általános a középben elhelyezett konyha, az utcára néző tisztaszoba, esetleg a konyha mögött még egy szoba, majd a mellékhelyiségek következnek. A helyiségek közül a tiszta-szoba padozott a többi döngölt agyaggal padolt.

A házak berendezése általában egyszerű, csak az elhelyezésben és a bútorok alakjában van változatosság. A szerb házak belső berendezésére, mint jellegzetességet említem meg a sok díszes, magukszötte terítőket és más kézimunkákat.

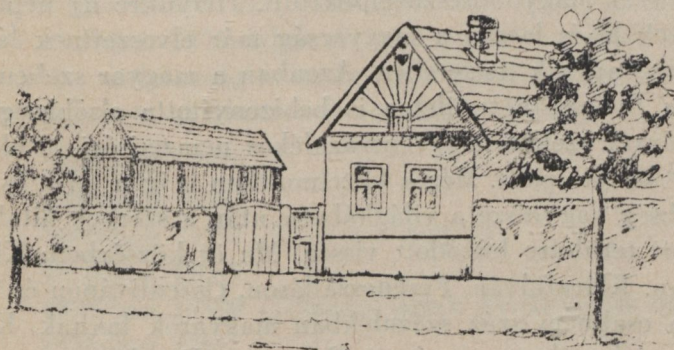
A mellékhelyiségek, gyakran a lakóház folytatásában épültek, de keskenyebbek. Az udvaron, melynek legtöbb helyen széles frontja van az utcára, különböző gazdasági épületeket találunk. Gyakran a lakóház folytatásában van a kocsiszín, majd az istálló. A lakóházzal szemben van a kukorica góré, alatta sertésóllal. Az udvarok hátsó részében helyezik el a széna, szalma és polyvakazalokat, valamint a baromfiólat és trágyadombot. A gazdasági udvar a házikertben folytatódik. A kerítések egyrésze vertföldből, másrészt lécből és deszkából készültek. Az utcán lévők meszeltek, vagy festettek.

Verandás németház (Újszentiván.)

Az előbbi vagyis a falusi településektől eltérő sajátosságos háztípusokat találunk Ujszegeden. A házak itt a legkülönbözőbb típus szerint készültek. A régi épületek gazdagon díszítettek, míg az újabbak a modern építkezések egyenes vonalait követik. A nyaralásra szolgáló házakat gondozott díszkertek veszik körül. A házak egyrésze állandó lakásul szolgál, tulajdonosa télen, nyáron lakja. Sok házban a szobák egyrészét csak a nyári félévben hasznosítják, amikor nagyszámú nyaraló keresi fel az árnyas kertek lakásait. A strandfürdőkhez és az uszodához való közelség határozza meg a

Magyarház napsugaras díszítéssel (Őszentiván).

kiadó lakások értékét. Nyaralásra Ujszegedet, a környékhez viszonyítva egészséges levegője, szép parkja és fürdői teszik alkalmassá. Csak az úttal törődne egy kicsit többet Szeged, mert azok bizony porosak, gondatlanok.

Sok bajt okozott Ujszegeden a csatornázás hiánya is. Bizonyos mértékig ez volt az oka, hogy az 1940–41. évi erősen csapadékos évek felgyülemlett és sehol lefolyást nem találó talajvize Ujszeged kertváros sokezer gyümölcs- és díszfáját pusztította ki. Sok huza-vona után s főként a szomorú tapasztalatok láttára 1941. tavaszán indult meg a részleges csatornázás. Még ezen munkálatok után is igen nagy része nélkülözni fogja e jobb sorsra érdemesült és sok előnyös természeti adottsággal rendelkező városrész e városi közüzemet, mely nélkül az igazi városias fejlődés, a fürdővárossá levés el nem képzelhető.

Fontos földrajzi tényezőnek kell tekintenünk az ivóvizet. A kútak vize nem minden esetben felel meg a jó ivóvíz

kívánalmainak. Gyakran a közvetlen felső rétegekben összegyűlt vizet tartalmazzák, ezért kevésbé egészségesek. Lúgos kémhatásúak. A községek lakói legtöbbször az ártézi kútak vizét használják ivásra. Az egész terület alkalmas az ártézikutak fúrására. Kellő mennyiségű tartós felszállóvizet a 180—250 m mély fúrások nyújtanak.⁵⁶

Lakosság. Népmozgalom.

A területünkön a történelem folyamán változatos események követték egymást. A múltban mint láttuk a magyar települések nagyobb része elpusztult. Helyükre új népek telepedtek le és lassan a magyarság már elveszettnek látszott az idegenajkúak tengerében. Azonban a magyar szellem kultúráis fölénye e területen is bebizonyította elsőbbségét. A száz évvel ezelőtt negyvenszázalékos nemzetiségi terület ma 8—10%-ossá apadt. Még a közelmúltban is igen jelentős szerb kisebbség nagyrésze a világháború után a szerbek által megszállott területre húzódott vissza. Ma öt községben: Kiszomborban, Klárafalván, Ferencszálláson, Ószentivánon és Újszegeden csaknem száz százalékban magyarok laknak. Kübekházán jelentékeny a német, Szőregen, Deszken a szerb kisebbség. Újszentivánon a magyarok és németek kb. egyenlő számban, míg a szerbek jóval kevesebben élnek. Az alábbi táblázat a községek nemzetiségi viszonyait mutatja be az 1930-i statisztikai adatok alapján:

	Magyar		Német		Szerb		Egyéb	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Deszk	2432	87.5	11	0.4	303	11.0	32	0.75
Ferencsz.	687	99.8					1	0.2
Kiszombor	4947	98.7	34	0.68	1	0.02	26	0.51
Klárafalva	594	99.1	3	0.5			2	0.34
Kübekháza	1405	70.8	563	28.3			16	0.8
Ószentiván	1467	99.1	8	0.54			4	0.84
Szőreg	4137	92.6	54	1.2	237	5.4	38	0.84
Újszeged	4180	97.4	79	1.84	7	0.16	16	0.36
Újszentiván	650	46.6	575	41.2	163	11.7	6	0.4

A változatos faji összetétel a lakosság alakjában is megnyilvánul. A magyarok középtermetűek. A bőr, a haj és szem

⁵⁶ Halaváts Gy.: i. m. 178.

színe barna. A kitűnő munkásbírás jellemző sajátosságuk, de kevésbé rugalmasak. A szerbek magastermetűek, a hajuk és szemük barna. A szerb nők gyakran feketeszeműek és karcsú termetűek. A németek középmagasak, nem ritka a magas alak sem. Hajuk barna, de sok szőke is volt köztük. A községekben még ma is gyakori a be- és kitelepülés, ezáltal az emberanyag kicserélődésben jelentős változások tapasztalhatók. A háború után sok szerb kivándorolt, helyükre magyarok telepedtek. Az újabb bevándorlók nagyjából Csongrád és Pest megye területéről származik.

A terület 46.856 kat. hold (286 km²) kiterjedésű. E területen 1825-ben 7579 lakos élt. Az alábbi kimutatásból kitűnik, hogy a lakosság száz év alatt állandó emelkedő tendenciát mutatott. A Maros—Tisza szöge lakossága:

1825-ben 7579

1880-ban 12584

1900-ban 15557 (Ujszeged nélkül)

1910-ben 19085

1920-ban 18390 (Tömeges szerb kivándorlás miatt.)

1930-ban 2261.

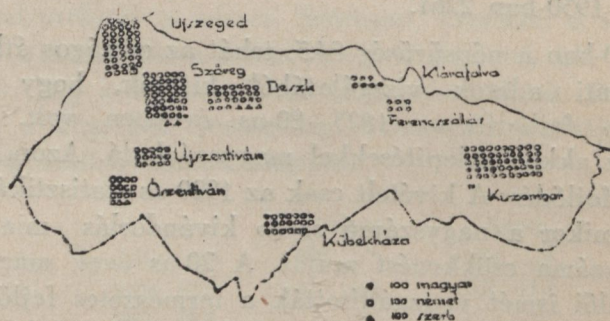
1930-ban a népsűrűség 84,5, tehát az országos átlag alatt állt. Fenti adatok vizsgálatából kitűnik, hogy a legnagyobb fejlődés az 1825—80-as években volt. Ez viszont az akkori telepítésekkel magyarázható. Azóta a fokozatos a fejlődés. A kivételt csak az 1920-as statisztikában látnunk, amikor a nagyszámú szerb kivándorlás miatt a lakosság száma csökkenést mutat. A 20-as évek magyarajkú betelepülői ismét visszaállították a természetes fejlődés felfelé ívelő vonalát. Igen érdekes különbségeket találunk akkor, ha a községeket külön vizsgáljuk, mert így a lakosság számának fokozatos emelkedését nem mindig találjuk meg. Ilyen jellemző kivételként említhető meg Deszk. Lakossága: 1825-ben 1551, 1880-ban 2729, az emelkedés 1178 43%. 1900-ban 2925, 1910-ben 2944, (ííz év alatt alig változott). 1920-ban 2377, 1930-ban 2761. 1880-tól 1930-ig a lakosság létszámának emelkedése 32,1%. Ez adatokból kitűnik, hogy a multban szerbtöbbségű község a XIX. századfordulóján elérte fejlődésének csúcspontját. Ezután a lakosság száma nem emelke-

dett és a szerbek állandó csökkenése mellett a magyar betelepülés tartotta fenn az egyensúlyt.

A néprajzi viszonyok változását mutatja az alábbi anyanyelvi kimutatás, melyből világosan kitűnik a magyar-ág számának fokozatos emelkedése:

Év	Összl.	Magyar	%	Német	%	Szerb	%	Egyéb	%
1881	12584	8823	70.1	946	7.5	2738	21.8	74	0.6
1910	19398	14133	72.8	1377	7.0	3633	18.8	255	1.4
1920	18381	14405	78.0	1276	6.9	2604	14.6	96	0.5
1930	22660	20490	90.4	1327	5.8	711	3.2	132	0.6

A lakosság felekezeti megoszlása az anyanyelvi megoszláshoz hasonlóan változatos. A magyarok túlnyomóan katolikusok. A németek csaknem százszázalékban katolikusok. A szerbek a görögkeleti vallást követik. A területünkön élő kevésszámú református és evangélikus a magyar lakosságból kerül ki. Az izraeliták száma elenyészően csekély, a 0.5%-ot is alig haladja meg. A lakosság vallási megoszlása az anya-

A környék népsűrűsége és anyanyelvi megoszlása (1930).

nyelvi megoszlással párhuzamos. A kiköltöző szerbekkel a görögkeletiek száma csökkent és egyidejűleg a róm. kat., ref., valamint az evangélikus vallásúak száma emelkedett. A reformátusok száma 1920-tól 1930-ig megháromszorozódott. Ez az előbbieken említett Csongrád és Pest megyéből való nagyszámú református és evangélikus lakosság bevándorlásával magyarázható.

Év	Összlakos	Rk.	G. kat.	G. kel.	Ref.	Ág. ev.	Izr.	Egyéb
1825	7579	4300	—	3236	36	—	8	—
1891	13137	10064	—	2905	64	4	100	—
1910	19498	15172	—	3787	330	66	137	—
1920	18381	15113	72	2640	392	50	102	12
1930	22660	20290	117	819	1066	204	124	40

Összesítve a nyelvi és vallási statisztikát, megállapítható a magyarság fokozatos előretörése és állandó fejlődése.

Gazdasági élet.

A lakosság foglalkozása.

A területünk legnagyobb részben kitűnő termőtalaj és így elsősorban a mezőgazdasági termelésnek kedvez. A fekete földek elsőrendű tengeri, és répa termesztését teszik lehetővé, míg a gazdag tápanyagú, gyengén szikes talajok kitűnő búzatermő területek. Tehát az őstáj sajátos adottságai szabták meg az ember gazdasági kultúrájának fejlődési irányát, mely az idők folyamán természetszerűen egyre szétágazóbb, többoldalú lett. Így például aránylag hamar felismerte az idetelepült lakosság az árterek kitűnő termőerejét, mely nemcsak a gabonatermelésre, de a gyümölcsfák számára is elsőrendű talaj és megalkotta rajta a ma már országos hírűvé vált gyümölcs- és kertkultúrát.

A lakoságnak az 56%-os országos átlagot messze meghaladó része kb. 68% foglalkozik földműveléssel. (Deszken 76.7%). A mezőgazdasággal foglalkozók száma az ország állandó iparosodása mellett is alig csökkent. A 20-as évek 72%-os földművelő lakosságával szemben bizonyos csökkenést látunk ezt az időközben beköltözött nyugdíjasok száma okozza, bár ezek nyugdíjas voltak mellett kertészettel is foglalkoznak, de a statisztikai kimutatásokban főfoglalkozások szerint tartják nyilván őket.

Az iparral foglalkozók száma alig éri el a 10%-ot. Az iparosok nagyrésze csak a helyi szükséglet számára termel. Csak közvetlenül Szeged környékén emelkedik az iparosok száma, mivel az itt lévő gyárak jelentősebb munkástömegeknek adnak megélhetést.

A birtokmegoszlás tekintetében a kisbirtok a jellemző. E

kedvező birtokmegoszlás az utóbbi két évtized eredménye. A háború előtt egyes községek határa 70%-ban nagybirtok volt. (Deszk.) Téves az a vélemény, hogy Torontál vármegye a nagybirtokok hazája. Vannak jelentős nagybirtokok is, de emellett a kis- és közepes parasztbirtokok vannak túlsúlyban. Ma a terület 80%-a az egyes községekben a parasztbirtokok kezén van. Az egész megye területére vonatkoztatott birtokarányszám ugyancsak eléri a 80%-ot.⁵⁷ A húsz-harminc holdas ideális kisbirtokok száma ma már elég magas. Ez az a terjedelmű birtok, melyet a család még maga képes megművelni, és munkacrejét teljesen leköti. A kisbirtokos osztály mellett igen nagyszámú az egy-öt kat. hold saját földdel rendelkező törpebirtokos is. A gazdák egyrésze a saját föld mellett még gyakran rendelkezik kisebb-nagyobb bérlettel is. Ujszeged és Szőreg környékén sok családnak csak néhány hold bérlete van. Itt már mutatkoznak a földéhség sajátságos tünetei, amelyeket egyelőre a belterjes kertészettel és gyümölcsfatermeléssel enyhítenek. Így ha a földet nem is szaporítják, a munkát szaporítják, amiáltal egy-egy katasztrális holdon a gazda és családja teljes munkacreje leköthető.

A kis- és törpebirtokosság mellett igen sok a föld nélküli napszámos. Ezek a felparcellázott nagybirtokok zselélérei voltak. Ma kis parcellák bérletével, felesbe kivett földek művelésével, részmunkákkal, napszámokkal keresik meg kenyerüket.

A földbirtokok száma birtoknagyság szerint:

Az össz. b.	1 kh. kisebb	1—5	5—50	50—100	100—500	500—1000	1000—3
	szánt, n.	szánt.					
7936	1682	1257	3404	1477	66	45	4
							1

A földbirtokok területe birtoknagyság szerint:

46566	525	821	7814	19010	4585	10137	2628	10468
-------	-----	-----	------	-------	------	-------	------	-------

Területünkön jelentős az idegen állampolgároknak a földbirtoka is. 251 idegen állampolgárnak a Tisza—Maros szögében 1547 kat. holdja van. E nagykiterjedésű terület a természetellenes határmegvonással jutott idegen állampolgárok kezére.

⁵⁷ Torontál vm. törl. 205.

⁵⁸ Magyarország földbirtokviszonyai 1935. évi stat. könyv.

Külön meg kell emlékezni a br. Gerliczy-féle uradalom felosztásáról. A terület legnagyobb részét a Szeged-Csongrádi Bank parcellázta fel. A kereslet igen nagy volt. Sokan nagy területeket vásároltak, majd gazdagon ellátták gépekkel is, amelyeket nem fizettek ki s hatalmas összegekkel maradtak adósak. E gazdáknak legnagyobb része tönkrement. Ebből láthatjuk, hogy egy rosszul végrehajtott földbirtokreform milyen káros következményeket hozhat.

Mezőgazdálkodás.

Az őstáj sajátos természete alapján alakultak ki a mai talajféleségek, amelyek változatosak aszerint, hogy állandó helyükön vannak, vagy keletkezési helyüktől távol fekszenek. A Maros mentén és régi árterein a humuszos agyag 80—90 cm-es réteget alkot, ez alatt humuszos mészkő fekszik 110—130 cm-ig, majd humuszos vályog következik. Az igen kötött terméktelen szikes talajokon a legfelső réteg 30—40 cm-ig agyag, azután humuszos agyag található.

A talajféleségek és azok minőségi kialakulása az eredeti felszínváltozásokkal szoros kapcsolatban van. Szőreg területén bemutatom, hogy helyezkednek el a földhátak, vagy a Maros régi árterületeinek síkságai, úgy helyezkednek el a legmagasabb adókatégoriájú földek is. A mellékelt térképen figyelemmel kísérhetjük, hogy a terület északi részén fekvő „Cserőke“, „Beltelek“, „Kóros“, „Dorozsma“, „Külső- és Belső“, „Belsőúgar“, I. II. osztályú földek. Ha a talajtérképet és a részletes térképet összehasonlítjuk, látjuk, hogy az ismert terület kis része magasabb fekvésű, nagyobb részben azonban hosszú időn át a Maros árterületéhez tartozott. Belső- és Külső terület csak az utóbbi 10 év munkájának eredményeként vált elsőrendű talajjává. A változásokat különösen figyelemmel kísérhetjük, ha a talajtérképet, egy régebbi vízrajzi állapotot feltüntető térképpel hasonlítunk össze. A régi árterületi talajok aránylag rövid idő alatt a legértékesebbekké váltak. A délebben fekvő „Külsőúgar“ III., IV., „Kisrét“ III., „Tavaszi“, „Nyilas“ II., III., „Tálag“, „Táta“, „Tárka“ IV., „Rábé“ III., „Cigányka“, „Kisráb“ IV., V. osztályú földek. Ezek a kevésbé értékes talajok nagyobbarányú

útvonaltól való távolság szerint 1000—1800 P körül váltakoznak. Az V., VI. osztályúak 600—1000 P-ért cserélnek gazdát. A nagyobb kiterjedésű vegyesminőségű birtokok átlagos holdankénti bére 250—300 kg. búza. A faiskolák és kertészetek létesítésére alkalmas Maros-menti földekért évi 250—400 P bért fizetnek.

Az egész területet figyelembe véve, a gazdálkodásban két rendszer van kifejlődve. A nagyobb birtokegységeken és a kevésbé jó földeken egyoldalú gabona és kapásgazdálkodást folytatnak. Ezzel szemben mint örvendetes javulást kell figyelembe vennünk, az egyes helyeken mindjobban elterjedő kertgazdálkodást. A sok helyen tapasztalt egyoldalú gabona és kapásnövénytermelés okát nemcsak a gazdák maradiságában, hanem az éghajlat és talajviszonyokban kereshetjük. A hosszú nyári szárazság, a gyengén szikes talajok, a gabona-termelésnek kedveznek. A kisbirtokokon kevésbé alkalmazott változatos vetésforgók ugyancsak az egyoldalú termelésre vezetnek. A takarmánynövények szántóföldi termesztése elenyésző. A természetes legelő területe csekély, ennél fogva az állattenyésztés határozott visszafejlődést mutat.

A talajművelésre vonatkozólag e területre különösen jellemző sajátságokat tapasztalhatunk. A talajminőség a szántás mélysége, valamint a szántások idejének megválasztása szoros kapcsolatban van egymással és ez a külső önbűző talajfelelőségek megmunkálásában is kifejezésre jut. A Maros-menti ú. n. „szurkos” talajt csak akkor művelik, ha felfogható víztartalmának felét elveszti. Ha sokkal több nedvességet tartalmaz „szalonnásodik” miáltal egy helytelen időben végzett talajműveléssel elrontható. A búzatermő szikestalajokat csak sekélyen szántják fel, mert ez egyrészt elegendő a búzának, de a fő oka az, hogy a talaj legfelső rétege már sokkal kevesebb sziksót tartalmaz, mert kilúgozódott, vagy mélyebbre került. Ha mélyebben szántanák, a felszínre hoznák és a feltalajt ismét elrontanák.

Belterjes gazdálkodással kellő talajműveléssel és trágyázással — eltekintve a kertgazdaságoktól — csak a közép- és nagy parasztbirtokokon találkozunk. Ezekben a megfelelő vetésforgók alkalmazásával változatos termelést folytatnak. Jó gazdasági eszközöket használnak, így a talajművelésük meg-

felelő és ezáltal termésátlagaik is magasabbak. A középbirtokokon jelentős az ipari növények termesztése. Itt kell megemlítenem, hogy a területünkön aránylag sok traktorja van az 50—60 holdas gazdáknak, sőt olyanoknak is, akiknek földjük már nincs. Ez utóbbiak hitelbe vásárolták a traktort, majd a gabonaárak esikkenése következtében fizetési kötelezettségeiknek nem tudtak eleget tenni, földjeiket elárverezték. (1932-es gazdasági válság ideje.) Ezek ma bérszántást végeznek.

A szántóföldek területének legnagyobbbrészét a búzavetések foglalják el. A búza jóminőségű, mindenkor meghaladja a 80 kg hl súlyt. Jelentősebb mennyiségű árpát és zabot csak a nagyobb gazdaságokban termelnek. A búza vetésterületével kb. megegyezik a tengeri termesztési területe. A tengeri gyakran szenved a nyári szárazságtól, ezért termésátlagai az időjárási viszonyok szerint változók. A burgonya vetésterületei a tengeriéhez viszonyítva elenyészőek. A talaj lúgos kémiai összetétele nem kedvez a burgonya termesztésnek. Így csak a házi szükségletre elegendő mennyiséget termelnek. A kender, a cukorrépa és a takarmánynövények termesztési területe újabban fokozatosan emelkedik. A takarmánynövények közül lucernát és takarmányrépát főterménynek, néhol a mohart mint másodterményt termeszti.

A rétek és legelők, községeink határában általában gyenge minőségű füvet szolgáltatnak. A legelők legnagyobb része szikes; a nyár folyamán a fű alig fejlődik rajtuk, vagy éppenséggel kiszárad. Jobbminőségű kaszálókat szolgáltatnak: a marosi és tiszai töltésoldalak, a belvízi levezető árkok. A parcellázásokkal és a legelők feltörésével a kaszáló és legelőterületek állandóan fogynak. Az így beálló takarmányhiányok pótlására a szántóföldi takarmánynövények termesztését kellene jobban felkarolni.

Az utóbbi évtizedekben mindjelentősebbé válik a kertgazdálkodás. A kedvező talajviszonyok, a meleg koratavaszi időjárás, a nagyváros közelsége, a kedvező piac nagy fejlődési lehetőségeket rejt magában. A korai zöldségfélék szabadföldi termelése megfelelő időjárás esetén 8—10 nappal megelőzi Nagykovács és Budapest-környéke termelvényét. Így

a magas szállítási költségek mellett is versenyképes árut szolgáltat.

A kedvező földrajzi adottságok a Tisza—Maros szögének legészakibb részén alkalmat adtak az embernek arra, hogy a tájat átalakítsa. A faiskolák különböző korú táblái, a zöld kertek, a virágzó rózsafák változatossá tették az egyhangú tájat. Vízvilágból gyümölcsfatermő világot alkotott az ember. A szántóföldek helyén mindig nagyobboló területen gyümölcsfa, rózsza- és zöldségtermeléssel foglalkoznak.

A Maros—Tisza szögében a faiskolai kertészet megalapítójának Szögi Benjamin és Horváth István Szeged-alsóvárosi gazdákat tartják. Ők 1890. körül alapították első faiskolai telepüket fél kat. holdon. Később Horváth István Szabó Istvánnal társult és a fél-fél holdas parcellákat egyszerre tíz holdra emelték fel. E nagyobbarányú telepítés azonoskorú az Unghvári-féle telepítésekkel, melyek szintén ötven éves multra tekintenek vissza.

A XX. század elején a gyümölcsfatermesztés nagyobb lendületű lett, miután mindtöbben felismerték a talaj kiválóságát és a jó éghajlatot, mely a facsemetéknek különösen kedvez. Az úttörőknek mind több követője akadt, akik kö-

Régi Marosmeder.

zül ma néhányan nagy vagyonra tettek szert és hatalmas faiskolai telepek tulajdonosai. 1905 után Demeter Ferenc, majd Sándor János, Hoffmann Ferenc, Zsembery Károly voltak a faiskolák nagy fejlesztői.⁵⁰

⁵⁰ Demeter Ferenc és Hoffmann Ferenc szóbeli közlése alapján.

A talaj gyümölcsstermesztésre való alkalmasságát a két folyó horladékának tulajdonítják. Különösen a Maros horladéka kiváló. A Maros árterületén termett gyümölcsfa gyors fejlődésű hízott és mégis erős, sűrű sejtszövetű, ugyanakkor bármelyik gyengébb, laza talajon termelt fa szövetével egyenlő értékű. (Demeter Ferenc.) A XX. század elején sokat szállítottak Németországba. Az 1910-es években Romániába szállítottak sok gyümölcsfát. Később az egyre növekvő belföldi fogyasztás mellett külföldre keveset szállítottak. 1930 után a termelés ismét nagy fejlődésnek indult. 1931-ben: 112, 31-ben: 118, 32-ben: 137, 33-ban 182, 34-ben: 256, 35-ben: 164, 36-ban: 104, 37-ben: 119, 38-ban: 128, 39-ben: 136 vagon gyümölcsfát szállítottak el Szőregről. Egy vasúti kocsiba 2500—3000 fa fér el. Így 1934-ben közel 800.000 gyümölcsfát adtak el. Főleg alma, körte, szilva, cseresznye és barackfák teermesztésével foglalkoznak.

Ujabbán a gyümölcsfaiskolák száma csökkent. Ennek az az oka, hogy a kaliforniai pajzstetű fertőzés miatt az államilag nem ellenőrzött faiskoláktól a vasúton való szállítás jogát megvonták. A kölcsönös védekezési eljárás miatt sok önálló kisfaiskolás áttért a rózsra, vagy zöldségtermesztésre, esetleg ismét nagyobb faiskolai vállalkozó munkása lett. Néhány évvel ezelőtt még sok munkás néhány □-öl földjén már csemetéket nevelt és azokat önállóan értékesítette. Kevésbé fajtaazonos gyümölcsöt termő fák árúsításával Szőreg és Új-Szeged jó hírnevét csorbították. Ma a hatóságok ellenőrzésével igyekeznek a jó hírnevet visszaállítani.

A rózsatermesztés az 1900-as évek elején indult meg Szabó István, Horváth István, Demeter Ferencen kívül Szeles Ambrus voltak az úttörők. Demeter Ferenc 1905-ben fél kat. holdon kezdett el rózsát termelni és naponta száz aranykorona értékben szállította Budapestre. 1910-ben már 10 holdon termel és évente 450.000 drb-t szállított el. A rózsatermesztése a háború utáni években csökkent, de az 1930-as évektől ismét fejlődésnek indult. Szőregről 1928-ban 6, 1929-ben 101, 1930-ban 70, 1931-ben 72, 1932-ben 86, 1933-ban 71, 1934-ben 135, 1935-ben 85, 1936-ban 90, 1937-ben 102, 1938-ban 95, 1939-ben 85 vagon rózsát szállítottak Budapestre. A himbókorában leszedett rózsákat lapos, téglalap alakú kosarak-

ba rakják és hogy a kinyílást megakadályozzák a szárazakat jegelik. Ugyanígy jéggel hűtve szállítják a vagonokban is.

A salátatermesztés Szőreg, Deszk, és Újszentiván környékén jelentős. Az utóbbi években már a nagykovácsi salátának is erős versenytársa lett. Mint korai termény korán hoz jödelmet, a talajt jó állapotban hagyja, utána a szántóföldeken tengeri, a konyhakertekben valamennyi kései vetésű növény termesztethető. Ez utóbbi lehetőség miatt kisebb kertészek különösen kedvelik termesztését. A saláta legnagyobb része Budapestre kerül, de kevés Bécsbe is eljut.

A zöldborsó, répa, korai burgonya termesztése ugyancsak nagy fejlődés előtt áll. A deszki sárgadinnye, a szegedi piacok kedvelt csemegéje.

A Kiszombor környéki hagymatermesztés, melyet még a Makó környéki termesztési területhez számítanak országos hírű. A rendkívül tápdús talaj, a kedvező éghajlat sajátos hagymatermesztési területté alakította. Két-három kat. hold terület egy-egy család teljes munkaerejét igényli és a megélhetését biztosítja. Ahol a talaj a hagymának megfelel, ott csaknem kizárólag ennek a termelésével foglalkoznak s csupán a talajunság elkerülése céljából váltják két évente búzával. Sok nagybirtokos is szívesen adja bérbe földjét hagymatermesztésre, mert a hagyma után a talaj kitűnő állapotban marad vissza és utána jó gabonatermés várható.

Fellendülőben van a gyümölcstermesztés is. Az aránylag magas tisztajövedelem, a könnyű értékesítési lehetőségek buzdítólag hatnak a gazdákra és újabb telepítésekkel emelik a gyümölcsfák állományát. Az ártéri talajok különösen a szilva és az alma termesztésének kedveznek. Ezek mellett jelentős a kajszibarack, cseresznye, meggy, őszibarack, és a körte termesztése. A gyümölcsfák ápolása terén fejlődés tapasztalható. A gazdák belátják, hogy a helyesen kezelt fa többet és főleg jobbat terem, így a jövedelmük is fokozható. A gyümölcs szedését, osztályozását mindtöbben szakszerűen a piac kívánalmainak megfelelően végzik, mert belátják, hogy az osztályozott, törődésmentes árú könnyen és jól értékesíthető. A termelt gyümölcs a helyi fogyasztás kielégítése mellett a szegedi piacokon értékesül. A gyümölcs-

fák egyrésze zárt gyümölcsösökben, másrészt a háztelek folytatásban lévő keretekben foglal helyet.

A gyümölcsfaállomány 1935-ben a következő volt: alma 18024, körte 12186, birs 3994, naspolya 1114, cseresznye 12630, meggy 12680, kajszibarack 21011, őszi-barack 8300, szilva 40329, ringló 1938, dió 5542, egyéb 10021. Összesen: 147.850 drb.

A szőlő termesztése területünkön nem jelentős. A talajt más növények termelésével jövedelmezőbben kihasználják, másrészt a talaj sem kedvez a szőlőnek. A termelt szőlő legnagyobb része borszőlő, így export szempontjából nem jön számításba. A termelt bor a helyi szükségletet nem fedezi, azért jelentős mennyiséget szállítanak a szegedkörnyéki bortermelő gazdáktól.

Területünkön az alföldi viszonyokat tekintve, jelentősebb összefüggő erdő is van. Nagyobb összefüggő erdőterületet alkot a Deszk és Klárafalva határában elterülő Marosártéri erdőség. Az erdő túlnyomólag a nagybirtokosok kezén van és a faanyagát tölgy, bükk, fenyő, fűz, nyár alkotja.

Állattenyésztés.

Az állattenyésztés az utóbbi évtizedekben a nagyobb háziállatok terén határozott visszafejlődést mutat. Főleg a szarvasmarha és juhállományban nagy a csökkenés. Ennek az okát a nagybirtokok megszűnésében kell keresnünk. A fokozatosan megszűnt nagybirtokokon nagyszerű állattenyésztést űztek. Ezzel szemben a kisgazdák közül még csak igen kevesen vettek tudomást az állattenyésztés nagy jelentőségéről. Sok gazdánál még tehen tartással sem találkozunk, holott ennek tartása a családok élelmezése szempontjából is igen kívánatos lenne. Csupán néhány középbirtokon van számbavehető tehenészet. A tejet Szegeden értékesítik. A teheneket nyáron a közlegelőn csak rövid ideig tudják tartani, mert a nyár derekán a legelő kiszárad és nem nyújt elegendő táplálékot. Főleg magyar piros tarka tehenet tenyésztenek. Kevés az erdélyi magyar fajtájú.

A legnagyobb visszaesés a juhállományban van. A juh-tenyésztés csaknem kizárólag a nagybirtokok jellemző állattenyésztési ága volt. Ezek megszűnésével, a legelők feltöré-

sével számuk rohamosan csökkent. Ma csak ott tenyésztik, ahol az alacsony füvű szikes legelőket más állattal nem lehet értékesíteni.

A fogatos munkák elvégzésére csaknem kizárólag a lovat használják. Számuk már hosszú idő óta nem emelkedik, sőt inkább itt is csökkenés tapasztalható. A kispazdák a könnyebb magyar lovakat, míg a nagyobb gazdaságok a félnehéz nyugati fajtájú lovakat tartanak. Igavonásra kevés ökröt és bivalyt is használunk.

A tengeri termelésének területe a búzáccal csaknem egyező és ezzel kapcsolatban jelentősebb sertésenyésztést kellene tapasztalnunk. A termelt tengeri nagyobbrészt elszállítják és csak keveset takarmányoznak fel. Így nagyobb arányú sertéskivitel sincs. Az ismertetett községek bár nagymennyiségű tengerit termelnek és elsősorban Szegeddel állnak kereskedelmi kapcsolatban, mégis Szeged közellátásában területünkről szállított sertések csak 5—8%-ban vesznek részt. A sertésenyésztés nagyobb arányú fejlesztése kívánatos volna és a kisebb távolság következtében jobban feltudná venni a versenyt Szegedre, Hódmezővásárhely, Orosháza, Mezőhegyes környékéről szállított sertésekkel.

A sertésekből, bár a sertésvész időnkénti pusztítása jelentősen csökkentette az állományt, a helyi szükségleten felül eladásra is kerül elég jelentős mennyiség. A sertésvész megakadályozását célzó védőoltásokat, ma már a legtöbb gazda elvégezteti és így az utóbbi években az elhullások száma nagymértékben csökkent. A hús és zsírsertések mellett, mind jobban tért hódít a keresztezett sertések tenyésztése.

A kecskék száma alig számottevő, mindössze 129 db. A szerb lakosság általában kedveli a kecskét, de az itt lakó jó módú szerbek nem szívesen tartják az őshaza szűkös állapotára emlékeztető háziállatot.

Alig akad gazdasszony, aki ne foglalkozna baromfitenyésztéssel. A tenyésztett baromfiak nagyrésze elsősorban a házi szükségletek kielégítésére szolgál. Tojás, hizott liba és kacsza kerül eladásra. Kedvelik a magyar parlagi, kendermagos tyúkokat. A nemesített fajtákat nem tenyésztik. A ta-

nyáknál a nagy kifutóhelyek, tarlók különösen kedveznek a tyúk tartásának. A kacsá, liba tenyésztésének főleg a községek szélein fekvő állóvizek kedvezőek. A fehér magyar kacsát és a nemesített fehér magyar ludat tartják nagy számban.

A pulykatenyésztés nagyobb felkarolást érdemelne. A mesterséges keltetés nem elterjedt az egész területen, csak négy keltetőgép van üzemben.

A méhészet újabban jelentős foglalkozási ággá válik. A méhcsaládok száma rohamos emelkedést mutat. A nyár folyamán a sok tarló tisztes füve kitűnő méhlegelőt szolgáltat. A legelőt a helybeli méhészekon kívül vándorméhészek is kihasználják. A pillangós növényekkel bevetett terület és a mézelő fák száma aránylag kevés, ennél fogva területünk az egész év folyamára nem nyújt zavartalan méhlegelőt. A tavaszi szeles időjárás sem kedvez a méhcsaládoknak és így gyakran kell alkalmazni serkentő etetést.

Állatállomány:

Év	Szmarha	Ló	Sertés	Juh	Baromfi	Méh
1895	4742	4615	11305	6707		
1911	5927	4890	9015	8311		
1935	3303	3766	12932	1310	91640	1031

Ipar, háziipar.

A mezőgazdasági jellegű területünkön csak azok az iparágak fejlődtek, melyeknek a nyersanyagaik adva voltak. Ma az iparágak közül csak azok nevezetesebbek, melyek hivatva vannak a mezőgazdasági népesség szükségletének kielégítésére. Jelentősebb ipar azonban nem fejlődött ki, mert a lakosság jelentékeny része Szegedről szerzi be az ipari szükségletét. A helyi szükségletek kielégítését szolgáló kisiparosok nagyrésze segéd nélkül, vagy egy-két segéddel dolgozik. A kisteljesítményű gőz, motor és szélmalomok csak a helyi szükségletek kielégítésére végeznek őrléseket és darálásokat.

Nagyobb gyári üzem van Szőregen „Szőregi Petróleum Finomító Rt.” telepe, mely a Romániából érkező kőolaj finomításával foglalkozik. Termékeit az ország különböző

helyére szállítják. Területünk másik jelentős gyára az újszegedi „Magyar Kender- és Lenipar Rt.“, mely az utóbbi években nagy fejlődést mutat. Gyártmányai a külföldi piacon is ismertek. A Tiszán érkező faszállítmányokat a tiszaparti fűrésztelepek dolgozzák fel. Gyártmányainkkal főleg a Duna—Tisza-köz községeit látják el. A fűrészelt faárúk egyrészét vasúton, nagyobbbrészét teherautón szállítják az említett községekbe. Az agyagipar fejlett. Három téglagyár ad még az előbbi gyárakon kívül sok munkaalkalmat területünk munkás lakosságának. Készítményeiket a távolabbi megyékben is felhasználják. A multban híres újszegedi hajógyarak nincsennek meg. Pedig a mult század közepén itt készültek Magyarország legszebb és legnagyobb hajói.

A természetadta nyersanyagok sokoldalú háziipar kifejlődését tették lehetővé. A magyar lakosság körében elterjedt a fűzvesszőből kosár, kocsiodal, borítókas készítése. A fűzszedést nyáron és ősszel végzik. A nyári szedés alkalmával a vékony hajtásokat vágják le és azokat héjuktól megfosztva szárítják. Ebből készülnek a finomabb fehér, és festett kosarak. Az ősszel szedett hajtások erősebbek, héjukat „nem adják fel“ ezekből nagyobb kosarakat és kocsiodalakat készítenek. Nagymennyiségű fűzvesszőt fonnak még a Maros partjának védelmére is. Kender és len házi feldolgozásával főleg a szerb lakosság foglalkozik. Maguk készítik fehérneműiket, terítőiket, pokrócukat. Különösen díszes a fonott, kötött és hímzett kézimunkájuk. Gyakori háziipari foglalkozás még a tengeri földek szélén természetett cirkot feldolgozó seprőkötés. Néhányan gyékényből szatyrot, kosarat és gyékényponyvát készítenek.

A háziipar termékei nagyobbbrészben a lakosság helyi szükségletének a kielégítésére szolgálnak. A kosarak egyrészét a szegedi vásárokon értékesítik. A szerbek művészi terítőket az ország nagyobb városaiban értékesítik. Pokrócaik tartósak, melegek, azért a magyar gazdák is szívesen vásárolják. A háziipari munkák nagyrészét a tél folyamán a mezőgazdasági munkák szünetelése alatt végzik.

Kereskedelem.

A túlnyomó agrár népesség főleg a mezőgazdasági termékek értékesítésével vonja be magát a kereskedelmi forgalomba. Területünkön legrégebben Újszeged kapott országos és hetivásárokra engedélyt.⁶⁰ Ma már nincs vására, sem piaca. Természetszerűleg legélénkebb a gabonakereskedelem. A terménykereskedők a felvásárolt gabonát kocsin és vasúton szállítják Szegedre, ahol behajózzák. A kendert az újszegedi és a nagylaki kendergyár dolgozza fel. A faiskolák termelvényeit vasúton és kocsival szállítják el. A sertésfelesleget a szegedi kereskedők vásárolják, a baromfit a Hangya export telepe. Jó kereseti forrás a Maros homokjának kitermelése. A bárkában Szegedre szállított homokot jó áron értékesítik.

A helyi kiskereskedelmet a szatócüzletek és a Hangya fióközletei bonyolítják le. Nagyon fontos tény e táj kereskedelmi életében Szeged közelsége. Az egész terület úgyszólván teljesen Szeged kereskedelmi vonzáskörébe tartozik. Idehozzák termelvényeiket eladni s az itteni piacokon, vásárokon szerzi be a lakosság a ruházati és egyéb szükségleti cikkeit (gazdasági eszközök, szerszámok, stb.).

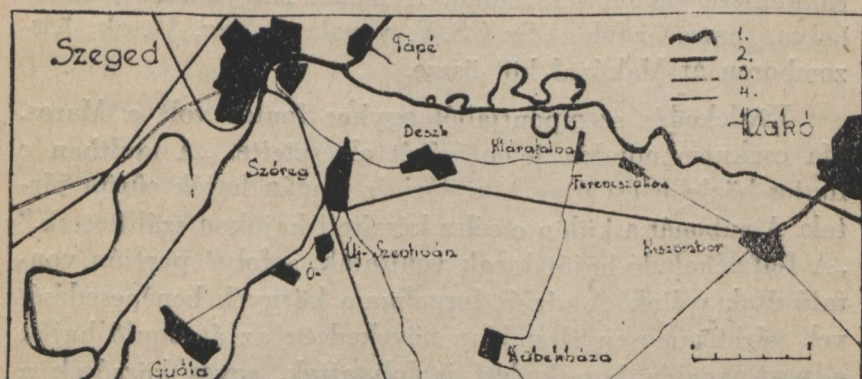
A területről beszállított termelvények az ú. n. „makai piacot” alakították ki, melyet Szegeden a Rudolf-téren kétszer hetenként a heti piacot megelőző délután tartanak. A kereskedők legnagyobb része Szegeden szerzi be árúit. A terület keleti része már Makó kereskedelmi vonzáskörébe tartozik. A szegedi vám a szabadforgalmat megakasztja, emiatt sokan árúikat már a város előtt a Szőregi úton zugforgalomban értékesítik.

Közlekedés.

A területek természetes gazdasági és kereskedelmi fejlődésében döntő szerepe van a jó közlekedési viszonyoknak. Területünk községei Szeged és Makó felé jó összeköttetésűek, de a déli határhoz közel fekvő községeket hátrányosan érinti a trianoni határ, mely a közlekedést dél felé gátolja és így

⁶⁰ Forrását vm. t. 246. Illésy János dr.: Vásárszabadalmak jegyzéke.

csak észak felé van zavartalan forgalmi kapcsolatuk. A területen áthúzódó országút hálózatának két csomópontja van. A Szeged felől délkeletnek haladó országút Szőregen három irányban ágazik el: Újszentiván, Kübekháza és Deszk—Kiszombor felé. Az Újszentivánról továbbhaladó országút Gyálán és Ókeresztúron át Törökkanizsával kötötte össze területünket. — Kiszombornál az országút ismét három irányban elágazik: Makó, Nagyszentmiklós és Óbéba felé. A mellékelt térkép alapján megállapítható, hogy a terület Szeged felé jól feltárt, de dél felé is élénk kapcsolatai lehetnének.

1. vízút, 2. út, 3. elsőrendű műút, 4. másodrendű műút.

A Maros—Tisza szöge úthálózata.

Az országutak a helyi viszonyoknak megfelelnek, legnagyobb részben az ú. n. „makadám” burkolatúak.

A mindennapi közlekedés eszköze a lóvontatású könnyű kocsik. Nagyobb gazdaságokban ökörfogatot is használnak a helyi forgalom lebonyolítására. Újabban mindjobban terjed a kerékpárral való közlekedés. Munkahelyekre, szántóföldekre, városba sokan kerékpáron mennek. Másrészt a termelvényeknek Szegedre való szállításában is fontos eszköz. Pl. tej, zöldség, gyümölcs, virág.

A helybeli forgalmat lebonyolító utak nem kiépítettek. A nyári szárazság idején kőkemények, de az őszi esőzések s a tél folyamán átnedvesednek, beléjük a kocsikerék mély barázdát vág és így alig járhatók. A határok dűlőútjai még rosszabbak, de megjavításukra ma még gondolni sem lehet,

hiszen a községek utcáinak burkolásaihoz sincsen elég anyagi fedezet.

Az országúton Szeged város autóbusz járatokat tart fenn. A napi háromszori autóbuszjáratok összforgalma kb. heti 900—950 útas.

A vasútközlekedés a háború előtt igen jelentős volt. Keresztül haladt itt a nagyforgalmú Szeged—temesvári-főútvonal. A mai vasútközlekedést a MÁV két vonala és a Sz. Cs. V. bonyolítja le. A MÁV vonala Szőregen elágazva egyik ág Törökkanizsa—Zenta felé halad. A másik Nagykikinda, Zombolya, Temesvár felé. A Sz. Cs. V. vonala Szőreg, Deszk, Kiszomboron át Makóval köt össze.

Közlekedés szempontjából egykor fontos volt a Maros. Ma csaknem minden jelentőségét elvesztette. „A múltban e fontos közlekedési úton kincstári és magán hajók sűrűn jártak. A gabonát a külön e célra készített hajókon szállították.” „A felfeléhaladó hajót lovak vontatták, a folyó partján vontató utak voltak. A víziút forgalma a környék benépesedésével, párhuzamosan állandóan növekedett; az átvonuló hajók a part mentén kereskedést is folytattak, egyes községek a part mentén tartották vásáraikat.”⁶¹ Jelenleg csak a homokot és gabonát szállító laposfenekű bárkák közlekednek a Maroson. Tavasztól késő őszig a homokszállító bárkákat deszki gazdák lovai vontatják a Tiszáig. Innen a Tisza sodra szállítja a kirakodóhelyig. Az egykor fontos víziútból egy hatalmas választófal lett a két parton lévő terület között. A víziút jelentőségét a szabályozás következtében gyakran bekövetkező alacsony vízállással, továbbá az országutak és vasutak kiépítésével veszítette el. A Marostól északra és délre levő területeket egy híd köti össze. A Tisza állandóbb vízállásával hajózásra alkalmas és jelentős nemzetközi forgalmat bonyolít le. Területünket Szegeddel egy közúti és egy vasúti híd köti össze.

⁶¹ Eperjessy K.: Politikai és gazdasági elemek a Maros folyó történetében. Károlyi Árpád emlékkönyve, Bp. 1933.

A nép élete.

Társadalmi élet.

A társadalmi élet alacsony színvonalon áll. Okait a multba visszamenőleg kell keresnünk. A faji és vallási megoszlás elkülönítette az embereket. Mereven elzárkóztak egymástól és inkább szűkebb körű családi, mint társadalmi életet éltek. A társadalmi rétegződést jól megtaláljuk. A csekélyszámú intelligencia egyrésze a községek közigazgatásában vesz részt. Az intelligencia másik részét a beköltözött nyugdíjasok alkotják. A két réteg a társadalmi élet közös alapjait még nem találta meg, mert a beköltözött, hosszúideig idegennek találja magát és a társadalmi életben nem vesz részt. A községekből kinőtt iskolázott társadalmi réteg jelentős, mert nagy a szülőföld szeretete. Visszajön a községbe és a közügyekkel való foglalkozása közben igyekszik a község társadalmi és kulturális életét emelni.

A szellemi pályán élő társadalmi réteg mellett jelentős a módosabb gazdák rétege, akik a községek gazdasági érdeképviseleteinek vezetői. Önerzetesek, vagyonukra, termelvényeikre büszkék, mindenkitől függetlenek, anyagi gond nélkül élnek. E független voltukat a társadalmi és gazdasági életben állandóan kimutatják. Ez a réteg az, melyre a legtöbbet hatnak a modern gazdasági irányelvek. Szegedre való bejárás, a gazdasági kiállításokon való részvétel a gazdasági szaklapok olvasása, az újabb termesztési eljárásokra vonatkozó ismertetések figyelembevételé jellemzi életüket. Egyesületek létrehozói, irányítói és a községek közigazgatási életében is jelentős szerepet vállálnak. Így értékes rétege területünk társadalmának.

Külön csoportba oszthatjuk a földművelő kisgazdákat, iparosokat, kereskedőket. A kisgazdaosztályhoz tartoznak a szerbek, de teljesen elkülönülten élnek. Az általános jómod a törzsökös bennszülött tudatuk, az állandó földszerzési vágyuk különválasztja őket más társadalmi osztályoktól. Fajuknak tisztaságát teljesen megőrzik. A magyarckkal való összeházasodás igen ritka. Ragaszkodnak fajukhoz azonban a más fajúakat nem gyűlölik. Egyesek túlzó nacionalisták. Ezen véleményüket sokszor nem is titkolják. Élénk figyelm-

mel kísérik délebben lakó testvérciket. A hozzájuk való közelség, számuk kicsinysége, a ma már túlnyomó magyar népi területen csak fokozza különválásukat, és mint különálló szegetek akarnak önállóan élni. Jellemzi őket a nagy szorgalom, a kitűnő munkabírási. E tekintetben az óhazai szerbektől igen különböznek. Itt jól kimutatható a táj hatása az emberre. — A nagy vallásosság, mely általában a görögkeleti hitben megnyilvánul papjuk (pópájuk) iránti tisztelet, a hagyományok megőrzése mély nyomot hagy a nép életében. (A görögkeleti vallás feltétlenül megköveteli, hogy görögkeletű csak hasonló vallásúval házasodjon, illetőleg a nem görögkel a házasság előtt áttérjen. A görögkeleti hitéből kitérőt a pápa még utódaira nézve is megátkozza, azért olyan ritka még a görög kat. vallásra való áttérés is.)

Az iparosok és kereskedők csekély száma nem alkot önálló osztályt, a kisgazdákkal egycsoportba oszthatók. Nagyrészüik kisebb-nagyobb földbirtokokkal is rendelkezik és az ipari főfoglalkozás mellett nyáron földműveléssel is foglalkoznak. Aránylag sokszor gyengébben állnak a kisgazdaosztálynál, de mostohább viszonyaik ellenére a kultúra fejlesztésében nagyobb áldozatkészséget mutatnak. A szakmájukban kevésbé képzettek. Önálló egyesületekkel nem rendelkeznek és így határozott iparosélet nincs.

Hatalmas, egyöntetű társadalmi csoportot alkotnak a napszámosok. Nagyrészüik volt uradalmi cseléd, törpebirtokos. A többi társadalmi osztályból teljesen különváltan élnek. Életszintjük emelésére, műveltségük fokozására és az általános felemelkedésre nem is gondolhatnak. Kizárólag két kezük munkájából élnek és az időjárás szeszélyének a termések ingadozásának a dolgoztató gazdák kívánságainak szabad prédájául szolgálnak. Sokan régen uradalmi béresei voltak, ma visszasíratják a régi állapotokat. Az átmenet nélküli változás az önálló gondolkodásra való készítés egyeseknél túlgyors volt. Nem értették meg az idők szavát s így részükre ez nem felszabadulás, inkább mélyebbre süllyedés lett. Kevesen szokták meg az önálló, állandó szorgalmas munkát. Az új rendbe nehezen illeszkednek be. Az uradalmi nagybirtokokon ráérttek, amit ma nem végeztek el, az maradt holnapra. Mindegy volt „ha esik, ha fúj”, a kommenció járt. Sajnos a munkások

egyrésznének e tulajdonsága még ma is megvan és csak az idegenből jött, szorgalmasabb munkás élő példája fogja azt jelentékenyebben megváltoztatni. Általában a nyugodtság jellemzi őket politikai téren is, de jobb jövőjük reményében könnyen hajlanak üres szónoklatokra és gyakran állnak az ellenzéki politikai pártok szolgálatába. Volt közöttük sok szoc. dem., nyilas érzelmű, de a választási harcok után minden utóhatás nélkül tértek vissza ősi gondolkozásmódjukhoz.

E túlnyomóan magyarfajta társadalmi réteg felemelése, a mai kor követelményeinek megfelelő világnézet kialakítása egyik legfontosabb társadalmi problémája területeinknek. Szabadságával élni tudó, új szorgalmas munkájú magyar nemzedék kialakítása az értelmiségi rétegnek egyik legfontosabb feladatává kell, hogy váljon. Ma még kevés kivételtől eltekintve nem állnak hivatásuk magaslátán és az alacsonyabb társadalmi osztályok felemelésével nem foglalkoznak. Mentségükre szolgál a nép zárkózottsága és bizalmatlansága. Nehéz a lelkükhöz hozzáférni és gyakran a legjobbszándékú közeledést is félremagyarázzák. Mélységes emberismerettel a bizalmatlanság feloldható és ilyenkor könnyen vezethetők. A jónak vált útmutatásokat követik.

A különböző nemzetiségekhez való tartozás a magyarok, németek és szerbek között nem teremt éles ellentétet. Az összhangot mindjobban elősegíti a magyar nyelv általános használata a társadalmi és gazdasági érintkezésben. A lakosság csaknem 100%-ban beszéli a magyar nyelvet. A nemzetiségek családi körükben igyekeznek anyanyelvi sajátásaikat megtartani, de a külső érintkezésben a magyar nyelvet fogadják el a nemzetiségek is. A magyar nyelv ismeretét már az idősebbek is nélkülözhetetlennek tartják. Az egyesületek magyar nyelven tartják gyűléseiket, a közigazgatás kizárólag magyar, a kulturális gócpontokkal való érintkezéshez, kereskedelemhez, feltétlenül szükséges a magyar nyelv használata.

Kulturális élet.

Az egyesületi élet szűk keretek között működik. A szellemi műveltség tekintetében területünk jelentékeny részére az elmaradottság nyomta rá a bélyegét. Szőreg. Kiszombor fejlődő egyesületi életével szemben az egyesületek alig képesek fenntartani magukat. Kivételt képeznek a felkezesi alapon álló legény- és leányegyletek, a Katolikus Férfiak Szövetsége. Ez utóbbi egyesületek vezetői a plébánosok, akik igyekeznek a községek társadalmát osztálykülönbség nélkül egy szorosabb közösségbe hozni. Működnek még a gazdatársadalmat összefogó gazdakörök, szélesebbkörű kultúregyletek, sportkörök és a vegyeslakosságú községekben faji különbségre való tekintet nélkül működő ú. n. Polgári Körök. Az egyesületek gyakran tartanak kulturális és vallásos tárgyú előadásokat, ezek mellett mulatságok, táncestélyek rendezésén tevékenykednek. Megfelelő anyagi fedezet híjján könyvtáraik kevésbé felszereltek és így nem tudják szolgálni igazi céljukat: a felnőttek továbbképzését.

Ma már az ország egész területén egységesen vezetett leventeintézmény, felkezesi és nemzetiségi megkülönböztetés nélkül egy csoportba összefogja az ifjúságot. Szinte minden más egyesületet helyettesít kulturális munkájával, katonás nevelésével, s így igen jótékonyan hat az ifjúságra.

A népművelési előadásoknak látogatottsága fokozatosan emelkedik. A gazdatársadalmat érdeklő problémákat szívesen hallgatják. Az előadók legnagyobb része a helyi értelmiségből kerül ki, de jönnek előadók Szegedről is.

Folyóiratok és újságok közül a Szegeden megjelenő politikai napilapok és néhány budapesti politikai napilap és folyóirat az elterjedt. A gazdakörökben a gazdasági lapok járnak: „Növényvédelem“, „Kertészet“, „Zöldmező“. A nagyobb birtokosoknál a „Köztelek“ található meg. A kultúra terjesztésének szolgálatában álló rádiók száma rohamosan emelkedik. A vásárnap délutáni rádiós gazdasági előadásoknak sok gazda állandó hallgatójává vált.

A vallásos élet terén bizonyos elmélyülést tapasztalni, de még sok követelmény maradt hátra. A sokat szenvedők jobban keresik az Istenhez való közelséget, mások közönyös-

ségbe esnek. A jó módban élők szokásból teljesítik vallási kötelességeiket. A szegényebb néposztály egyrésze hétköznapi másnak dolgozik és vasárnap otthonában végzi munkáját. Foglalatoskodnak a konyhakertben, a házat javítják, háziipart űznek és így számukra a vasárnapi istentisztelet gyakran elmarad. A belső vallásos érzület az idősebb asszonyoknál van meg. Ők hétköznapi is járnak templomba. Igyekeznek a fiataloságot mélyebb vallásosságra nevelni, de kevés eredményt érnek el. A családi életet a mélyebb vallásosság nem jellemzi. A gyermekeket az iskolában kötelezik a templom sűrűbb látogatására, de a kényszer megszűnése után a feloldódó ifjú és hajadon vallásilag közömbössé válik. Mélyebb vallásos érzület jellemzi a görög keleti szerb lakosságot. Vallási hagyományait tisztelik, a vasárnapi templombajárás általánosabb, mint a kat. magyar lakosságé. Különösen szigorúan megtartják a pénteki, valamint a karácsonyi és húsvételőtti böjtöket. Ilyenkor csak főzelékkel és sültkrumplival táplálkoznak.⁶² A német lakosság a bűcsük alkalmával ad kifejezést mélyebb vallásos érzületéről.

Az egyházi élet a középkorig vezethető vissza. A IV. Béla idejéből származó történeti emlék említi először a szőregi apátságot.⁶³ Ennek elpusztulása után helyén a XIV. sz.-ban új templom és plébánia épült. A szőregi plébánia Reisner szerint a romokban heverő monostorból lett újjá építve és toronnyal ellátva. Később az egész templomot nagykiterjedésben kőfallal vették körül.⁶⁴ A török idők alatt a templom elpusztult, majd a törökök kiűzése után a szerb határőrök a régi templomromokból összehordott anyagból új templomot építettek. Ott, ahol a szerb kisebbség él, a gör. kel. templomok a legrégebbiek. A szerbek ugyanis a törökök kiűzése után mint fentebb láttuk, elsőként telepedtek meg e területen. Templomuk Szőregen 1785-ben épült. A kat. csak 1816-ban.⁶⁵ Deszken hasonlóan előbb, már 1859-ben épült gör. kel. templom. A kat. templom 1904-ben épült fel.⁶⁶ Újszentivánon

⁶² Torontál vm. tört. 162.

⁶³ Reisner: i. m. IV. 225.

⁶⁴ Torontál vm. tört. 116.

⁶⁵ Torontál vm. tört. 331.

⁶⁶ Torontál vm. tört. 43.

hosszú ideig csak gör. kel. templom volt. A katolikusoknak ma is csak imaházuk van. A színmagyar lakosságú Kiszombor templomának szentélye még a középkorból való. Többször átépítették és a jelenlegi alakját 1910-ben kapta.⁶⁷ Újszegeden, Ószentivánon és Kübekháza van még róm. kat. plébánia. A róm. kat. plébániák a csanádi egyházmegyéhez tartoznak.

A népoktatás az utóbbi évtizedekben öröndetes fejlődést mutat. Az oktatásban állami, községi és felekezeti iskolák vesznek részt. Az iskoláztatást a huszas években nagy számban létesített külterületi iskolákkal, a legszélesebb körre lehetővé tették. Addig a tanyavilág iskoláztatásának hiánya volt az egyik legnagyobb akadálya az alföld kultúrális fejlődésének. Minden községben van óvoda és úgy a bel, mint a külterületen népiskola és gazdasági továbbképző népiskola. Közép- és középfokú iskolák Újszegedtől eltekintve nincsenek. A középiskolák elvégzésére a tanulók egyrésze Szegedre, másrésze Makóra jár. Szeged és Makó közelsége, a jó közlekedés a tanulók legnagyobb részének a bejárást tette lehetővé.

A terület többi részétől lényegesen különböző Újszeged iskoláival külön kell foglalkoznom. Itt a Kat. Iskolanővérek vezetése alatt álló óvoda, napköziotthon, községi elemi iskola van. Az Újszegedi Kir. Kat. Tanítóképző, a csonkaország déli részének legfontosabb tanítóképzője mindenkor hivatása magaslatán állt. A tanítóképzővel kapcsolatos népiskola szintén igen fontos népoktatási szerv. Ugyancsak Újszegeden van a M. Kir. Ápoló- és Védőnőképző Intézet, melyet a belügyi tárca létesített 1936-ban az akkor már Budapesten meglévő intézmény mintájára. Az innen évente kikerülő zöldkeresztes nővérek a magyar egészségügy fejlesztése és a gyermekhalandóság csökkentése érdekében végeznek óriási nemzetmentő munkát.

Az alföldi és főként a közvetlen környék, tehát területünk mezőgazdasági kultúrája szempontjából igen fontos intézmény az Újszegeden elhelyezett M. Kir. Alföldi Mezőgazdasági Kísérleti Állomás. Ezen intézmény a Földművelésügyi

⁶⁷ Torontál vm. tört. 68.

Minisztérium felügyelete alatt áll. Különböző szakcsoportjával a mezőgazdasági termelés valamennyi ágának irányítását, javítását felöleli. Az Alföldi Mezőgazdasági Kísérleti Állomás keretében működik az országos paprikaminősítő és talajvizsgáló állomás. A Horthy Miklós Tudományegyetemhez tartozó egyetemi füvészkert, melynek célja úgy a hazai, mint az idegen növényflórák megismertetése a botanika iránt érdeklődőkkel ugyancsak Újszegeden foglal helyet.

Egészségügy.

A lakosság hosszú időn át kulturális elmaradottságban volt és ez az egészségügyi viszonyokra is rányomta bélyegét. Egyrészt a szegénység, másrészt a rossz lakás sok betegség csíráit hordozta magában. Járványos betegségek ritkán fordultak elő. Legutoljára 1937-ben észleltek hastífuszt, de ekkor az egész területen elrendelték a lakosság védőoltását és azóta a betegség nem mutatkozott. A tüdővész, mint legsúlyosabb népbetegség még mindig nagy számban szedi áldozatait területünkön is. Érdekes összehasonlítást tehetünk a halálozási arányszám tekintetében, a jobbmodú és a szegény lakosságú községek között. A jómódú Kiszomborban 1920—1930 közötti átlagban 1000 lakosra évi átlagban 1.91 tüdővész haláletet történt. Szőregen 2.72, Kübekházán 2.78, Deszken 3.15. A közegészségügy ellátásában a községi és körorvosok mellett védőnők és szülésznők vesznek részt. Sajnos az orvosok száma még mindig igen kevés. Hiba az is, hogy a nép nagyrésze csak súlyosabb esetekben fordul orvoshoz. Operációs eljárásoknál a szegedi klinikákat veszik igénybe. Különben az egyetemi klinikák jótékonyegészségügyi hatása érezhető területünk egészségügyi viszonyainak alakulásában. Főként a balesetekkel, súlyosabb természetű operációkat igénylő betegségekkel kapcsolatos haláletetek számának csökkentésében mutatkozik.

Az anya és csecsemővédelmet az Országos Sstefánia Szövetség helyi tagozatai végzik. A tagozatok a községekben, részben önállóak, másrészt a szomszéd községekkel közösek. A multban tapasztalható magas gyermekhalandóság a Stefánia Szövetség működése óta rohamos csökkenést mutat. A

földműves lakosság nem gondozza megfelelően gyermekét. A gyermekhalandóság a nagycsaládokban gyakori, ennek okát abban is látom, hogy a gyermeket csak akkor szeretik, ha már dolgozni tud. A legnagyobb hiba a rendszertelen táplálással függ össze, aminek a következménye a gyakori gyomor- és bélhurut.

Az egészségügyet szolgálja még területünkön a Deszken lévő Állami Szent Imre Gyermekszanatórium, melyet az állam 1930-ban báró Gerliczytól megvett 13 holdas parkban épített kastélyban rendeztek be. Állandóan 70—80 tüdővészre hajlamos, de nem fertőzött 4—15 éves gyermek részesül itt gondozásban és nevelésben. A beutalást az állami gyermekmenhely végzi és a gyermekek 3—18 hónapig tartó tartózkodás alatt nyernek gyógyulást. Az egészségügyi céljait szolgálja még az Állami Gyermekmenhely, az Országos Gyermekvédő Liga Intézete és az Állami Vakok Intézete. Mindhárom intézmény Újszegeden van.

*   *   *

Ezzel dolgozatom végére értem. Igyekeztem bemutatni a táj eredeti képét, majd az őstájból kialakult kultúrtájat. Láttuk, hogyan alakította át a honfoglaló magyarság, de láttuk azt is, hogyan pusztult el a török uralom alatt. Megismerjük a délvidéki telepítési politikát, a magyar faj teljes háttérbe szorítását, de láttuk azt is, hogy ősi erejénél, szívósságánál és türelmességénél fogva hogyan „hódította vissza” az idegen népektől az ősi magyar tájat. Ebben jelentős szerepük van a közeli városoknak, melyeknek lakói mindig figyelemmel kísérték e tájat és buzdítólag hatottak az ittlévő lakosokra.

Ekkor már fokozott figyelemmel kísérték a földrajzi adottságokat. A kedvező éghajlati és talajviszonyokat kiaknázták. A széleskörű szántóföldi növénytermesztésről áttértek a belterjesebb kertgazdálkodásra. Megalakították a híres gyümölcs és kertészeti telepeket és ezzel irányt is mutattak a jövő számára.

Mi legyen a jövő feladata? A mezőgazdasági termelés terén ott, ahol a talajviszonyok megengedik, a minél szélesebb körű és intenzívebb kertgazdálkodásra való áttérés. A termelés megszervezése, a kereskedelem kiépítése.

Geographie des Tisza—Maros-Winkels

von
Karl Karakasevich

Die Große Ungarische Tiefebene setzt sich aus größeren-kleineren, landschaftlich verschiedenen Gegenden mosaikartig zusammen. Die Verschiedenheit der einzelnen Gegenden ist durch den Einfluß der einwirkenden Naturfaktoren bedingt.

Auch der Tisza—Maros-Winkel ist so eine kleinere landschaftliche Einheit der Großen Ungarischen Tiefebene. Im Norden ist diese Gegend von der Maros, im Westen von der Tisza begrenzt, im Süden bildet die Scheidelinie zwischen dem Maros- und dem Aranka-Fluß die Grenze, d. h. hier verschwindet allmählich das charakteristische Landschaftsbild der Gegend, um in diejenige größere Einheit überzugehen, die man unter dem Namen Banat kennt. Zuzufolge der jetzigen politischen Zwangsverhältnisse kann ich nur den bis zur Trianoner Demarkationslinie reichenden Teil beschreiben. Die Größe dieses Gebietes beträgt 268 □ km.d. h. 46.586 Katastral-Joch, und umschließt die Gemarkungen von Ujszeged, Szöreg, Deszk, Ó- und Ujszentiván, Kübekháza, Klárafalva und Kiszombor. Da die willkürlich gezogenen politischen Grenzen die von der Natur gegebenen Faktoren nicht zu ändern vermögen, ist das landschaftliche Bild, sowie das Leben der Gegend natürlicherweise auch jenseits der einstweiligen Grenze das gleiche. Hat man also einen Einblick in das Leben des diesseits der Grenze gelegenen Teiles gewonnen und diesen beschrieben, kann man — ohne sich dabei gewagter Verallgemeinerung schuldig zu machen — behaupten, die gesamte natürliche Einheit dargestellt zu haben, in deren Bereich auch das Leben des Menschen das gleiche sein wird, sobald die politische Zusammengehörigkeit wieder hergestellt ist.

Wie gesagt, ist der Tisza—Maros-Winkel eine kleinere landschaftliche Einheit der Großen Ungarischen Tiefebene, woraus folgt, daß es dieselbe geologische Vergangenheit und denselben geologischen Bau besitzt. Nicht nur in der Gegenwart wirken die beiden Flüsse Tisza und Maros bestimmend auf das Bild der Gegend ein, auch beim Aufbau der Urlandschaft waren es wichtige Faktoren. Mit ihren Überschwemmungen, ihren Anschwemmungen, mit der an Stelle der zurückgebliebenen Wassertümpeln entstandenen Sumpfvegetation machten sie die Bodenverhältnisse, die Flora und Fauna abwechslungsreich, wozu dann noch die eigenartigen klimatischen Verhältnisse der Ebene das ihrige beitrugen. Aber auch die weitere Entwicklung, das Erscheinen des Menschen und damit die Richtung der Ausgestaltung zur Kulturlandschaft stehen bis zu einem gewissen Masse unter dem Einfluß der Tisza und der Maros. Diese beiden Flüsse führten als natürliche Verkehrswege die aus Süd und Ost nach dem Ungarischen Becken strebenden Menschen. Die Flüsse und die sie begleitenden Wälder, Röhrichte, Sümpfe, das angeschwemmte Erdreich boten seit

den ältesten Zeiten die besten Möglichkeiten zum Fischfang, zur Jagd, zur Siedlung (Schutz!), später zur Landwirtschaft (ausgezeichneter Boden!), in neuester Zeit zum Gartenbau. So haben die Flüsse die Menschen also nicht nur hergeleitet, sondern ihnen indirekt auch zum Lebensunterhalt verholfen. Daraus erklärt es sich, daß dieses Gebiet zu allen Zeiten bewohnt war. Die Große Ungarische Tiefebene hat wenig solche Gegenden aufzuweisen, die eine so starke Anziehungskraft ausüben.

Auch die archäologischen Ausgrabungen beweisen durch das reichliche Material diese Behauptung. Die in großer Zahl zu Tage geförderten prähistorischen und historischen Funde sind Belege dafür, daß sich hier seit den ältesten Zeiten menschliche Siedlungen befunden haben. Die Völker wechselten wohl oft auch auf diesem Gebiet. Eine Kultur baute sich auf der anderen auf, die vorhandenen Erfolge benutzend und weiter entwickelnd, so daß die Kulturstufe immer mehr erhöht wurde.

Die prähistorischen Funde, deren größten Teil das Szegeder Museum, resp. die Universität ausgraben ließ, sind Beweise, dass diese Gegend stets kulturfördernde Faktoren besaß. Aber bis zum Erscheinen der Ungarn wirkte bloß die natürliche Kraft der Urgegend auf den Menschen, ein Einwirken des Menschen auf die Landschaft ist noch nicht bemerkbar. Ein Wandel im Bild der Urlandschaft durch menschliche Arbeit ist erst seit dem Auftreten der Ungarn zu erweisen, die Ausgestaltung der Kulturlandschaft beginnt erst zu diesem Zeitpunkt.

Nach der Verteilung des Landes an die einzelnen Stämme der ungarischen Nation beginnt die Gründung ständiger Siedlungen. Es beginnt der Ackerbau, durch welchen das Bild der Landschaft ebenfalls verändert wurde.

Die ältesten Daten stammen aus dem XI. Jahrhundert und erwähnen bereits Szöreg. Daten aus dem XIII. Jahrh. berichten schon von fünf Ortschaften: Dédenszög, Kiszombor, Ladány, Szilvaszegfalu und Varsánytő. Aus dem XIV. Jahrh. ist außer vorigen noch Száregyháza, Szentiván, und Szöreg erwähnt. Im XV. Jahrh. weiters Deszk, Kláralfalva, Tervárpuszta.

Wie in unserem ganzen Vaterlande, so bedeutete auch hier die 150 Jahre lang währende Türkenherrschaft eine große Katastrophe: die völlige Vernichtung der bisherigen Erfolge und einen Rückfall von mehreren Jahrhunderten. Die Zahl der ungarischen Bewohner reduziert sich durch die häufigen Überfälle und Brandschatzungen auf ein Minimum, ja verschwindet ganz, die blühenden Ortschaften stehen entvölkert, was nicht Raub der Flammen und der Verwüstung wurde, ist dem Verderben preisgegeben. Die Gegend nimmt wieder das abwechslungsreiche Gepräge der Urlandschaft an: ein trauriges Bild des Verfalls in kulturgeschichtlichem Sinne.

Unter der Türkenherrschaft und auch nachher nehmen fremde Elemente den Platz der ausgerotteten Ungarn ein. Erst erscheinen Serben, dann Deutsche (von 1790 an). Die Ansiedlung fremder Völ-

kerschaften wurde auch durch die den Ungarn feindliche Wiener Politik begünstigt, ja organisiert. So erstärkte hier, auf altungarischem Kulturboden neben der ungarischen und deutschen Bevölkerung das irredentistische Serbentum.

Erst im XIX. Jahrh. ist ein Wandel zur Besserung festzustellen, als wieder Ungarn in dem Tisza—Maros-Winkel angesiedelt wurden. Diese Siedler waren größtenteils sehr arme Leute, die sich ihren Unterhalt als Arbeiter auf den Großgrundbesitzen verdienen mußten. Und doch waren sie es, die ihren Volkscharakter, ihre alt hergebrachten Sitten und Gebräuche inmitten einer fremden Bevölkerung zäh festhaltend, mit harter Arbeit Raum gewinnend, diese Gegend dem Ungartum zurückeroberten. Ihr kultureller Fortschritt, ihre Zunahme an Zahl setzte sich nach dem Weltkrieg fort und auch in der Gegenwart geht dieser Prozeß seinen weiteren Gang. So ist Hoffnung vorhanden, daß die schweren Verluste mehrerer Jahrhunderte einmal doch eingebracht werden.

Außer den ethnographischen Verhältnissen brachten auch die im XIX. Jahrh. einsetzenden Wasserregulierungen viel Änderung im landschaftlichen Bild. In den Jahren 1845—72, und dann wieder von 1882 an, wurden die Flußregulierungen nach den Plänen Pál Várhelyi's. ausgeführt. Auch die Ableitung der Binnengewässer begann 1895. Das damals ausgestaltete Kanalsystem mußte jedoch infolge Trianon im Jahre 1926 neu geordnet werden. Durch die Regulierung der Flüsse und die Ableitung der Binnengewässer verschwanden die unendlichen Überschwemmungsgebiete, die Sümpfe und die Sumpfvegetation, und es wurden mehr als 10.000 Katastraljoch des besten und fruchtbarsten Bodens gewonnen, auf welchen nun üppig gedeihende Kulturpflanzen und immer mehr und mehr Obstbäume das Auge erfreuen.

Heute finden wir überall saftiggrüne Wiesen, reiche Ackerfelder, hübsche Dörfer mit ihren Akazien- und Obstbäumen. Das angenehme Grün der sich an der Maros und Tisza hinziehenden, gepflegten Wälder, hier und da der blitzende Spiegel der in den alten Flußbetten angesammelten Gewässer; fleißig arbeitende Menschen in Gärten und auf den Feldern: dies bildet den Rahmen des Bildes, in welchem sich auf belobten Land- und Eisenbahnstraßen der rege Verkehr abspielt.

In solcher Umgebung lebt heute der Mensch in Ortschaften, die z. T. nach den Plänen der Ingenieure wie Schachbrette abgesteckt, z. T. nach altem ungarischem Muster strahlenförmig angeordnet sind. Bloß Ujszeged macht mit seinem städtischen Gepräge, seinem Park, seinen großen Industrieanlagen eine Ausnahme. Tanya's (einzeln stehende Gehöfte) sind hier selten. In der Bauart ist je nach der Nationalität ein gewisser Unterschied bemerkbar, der sich aber in den neueren Bauten immer mehr verliert.

Die Nationalitäten sind in folgendem Verhältnis vertreten: Ungarn 20.490 — 90,4 %, Deutsche 1327 — 5,8 %, Serben 711 — 3,2 %, andere 132 — 0,6 %. Gesamtzahl der Bewohner: 22.660. Konfessionell ge-

hören die Ungarn und Deutschen größten Teils der römisch katholischen Kirche an, die Serben sind griechisch-orientalischen Bekenntnisses.

Die Hauptbeschäftigung der heutigen Bewohnerschaft ist Ackerbau. Während der Durchschnitt im ganzen Lande 56 % beträgt, beschäftigen sich hier 68 % der Bevölkerung mit Landwirtschaft (in Deszk 76,7 %). Die Zahl der Gewerbetreibenden erreicht kaum 10 %.

Die Großgrundbesitze sind verschwunden, heute sind 80 % des Bodens Bauerngüter, und zwar ideale Kleingrundbesitze von 20—30 Joch. Die Landwirtschaft wird fortschrittlich betrieben. Der größte Teil des Bodens ist bebaut. Durch die Parzellierungen, durch die Bebauung des früheren Wiesen- und Weidlandes ist ein Rückfall im Viehbestand (Rinder, Schafe) eingetreten.

Nach 1890 begann man hier Baumschulen zu pflanzen. Zu Anfang des XX. Jahrhunderts wurde die dem Gedeihen der Baumschößlinge so besonders günstige außerordentliche Fruchtbarkeit des Bodens und die trefflichen klimatischen Verhältnisse immer mehr erkannt. Die hier gezogenen jungen Bäumchen fanden bald in Deutschland und Rumänien großen Absatz. Später wurde bei großem inländischem Bedarf wenig mehr ins Ausland geliefert. Auch die Rosenkultur findet freundliche Pflege. Das Primörgemüse, das bei günstiger Witterung 8—10 Tage eher auf den Markt gebracht werden kann als das von Nagykovács oder das aus der Umgebung von Budapest, dürfte hier eine große Zukunft haben.

Nachdem das Gebiet einen durchwegs landwirtschaftlichen Charakter trägt, sind diejenigen Industriezweige nennenswert vertreten, welche landwirtschaftliche Produkte aufarbeiten. Die hauptsächlichsten Industrierwerke befinden sich in Újszeged. Die Hausindustrie ist heute nicht mehr bedeutend.

Unser Gebiet gehört in den Bannkreis der Städte Szeged und Makó.

Die gesellschaftlichen und kulturellen Verhältnisse der Bewohnerschaft zeigen eine steigende Tendenz. Die planmäßige Organisation der Volksbildung und die Leverte-Bewegung üben ihre wohlthätige Wirkung aus.

Zu den Aufgaben der Zukunft gehören vornehmlich: Organisation der landwirtschaftlichen Produktion, in deren Rahmen das Fördern und Ausbreiten der intensiven Gartenkultur, quantitative und qualitative Erhöhung des Viehbestandes.

Die vollständige Entwicklung des kulturellen, landwirtschaftlichen, industriellen Lebens, das Aufblühen des Handelswesens ist nur nach Entfernung der Trianoner Schranken zu erwarten, wenn das Gebiet mit seiner natürlichen Fortsetzung, dem Banat, auch in politischer Hinsicht wieder zu einem einheitlichen Ganzen verschmelzen kann.

Irodalom.

1. Acsádyi L.: Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában. Bp. 1886.
2. Bálint A.: Honfoglaláskori sírok Oszentivánon és Bánkúton. Dolg. VIII. Szeged, 1932.
3. Banner J.: Az oszentiváni ásatások Dolg. IV. 1928.
4. — A szőregi La-Tene temető. Dolg. V. 1929.
5. Bohdaneczky E.: Csanád vármegye nemzetiségi és gazdasági viszonyai a XVIII. században. Makó, 1940.
6. Dr. Baróti L.: Adattár Délmagyarország XVIII. századi történetéhez.
7. Dr. Bartucz L.: A kiszombori germán temető gepida koponyái. Dolg. XII. 1936.
8. Dr. Borovszky S.: Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vm. Bp., 1911.
9. Csánky D.: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. Bp., 1890.
10. Csallány D.: Kora avarkori sírleletek. Folia Archaeologica.
11. Eperjessy K.: I.—II. Bpest., 1939. A Maros szabályozása Makónál 1754-ben. Makó, 1927.
12. — Kézirati térképek Magyarországról a bécsi levéltárakban. Szeged, 1928.
13. — Politikai és gazdasági elemek a Maros folyó történetében. Bpest., 1933.
- 13b. — A települési rend bomlása. (Magyar Művelődéstörténet) III. kötet. Bp.
- 13c. Fekete Lajos—Blattny Tibor: Az erdészeti jelentőségű fák és cserjék elterjedése. Selmechánya, 1913.
- 13d. Fényes E.: Magyarország Statisztikája, 1842.
- 13e. — Fényes E.: Magyarország geográfiai szótára. 1851.
14. Halaváts Gy.: Adatok Torontál megye földtani viszonyainak ismeretéhez. Földtani közl. XXI. Bpest., 1891.
15. — A magyar ártézi kutak története. Bp., 1896.
16. Hóman—Szekfü: Magyar történet. I.—VII. Bpest., 1929.
17. Horváth M.: A Tisza—Zagyva—Tarna-köz tájrajza. Szeged, 1938.
18. Horusitzky H.: Lőszterületek Magyarországon. Földtani közl. XXVIII. Bp., 1898.
19. Jautz M. F.: Budapesti, 1940.
- 19b. Dr. Juhász Kálmán: A csanádi püspökség története. I.—V. kötet.
20. Illési János dr.: Vásárszabadalmak jegyzéke.
21. Kiss M. H.: Kiszombor története. Makó, 1940.
22. Kogutowicz K.: Dunántúl és Kisalföld. I. Szeged, 1930. II. 1936.
- 22b. — Szeged emberföldrajzi problémái. (Föld és ember). VII. évf. 1—2. szám. 1927.
23. Kovács E.: Pápa. Szeged, 1940.
24. Kovács János: Szeged és Népe. Szeged, 1901.
25. Lászlófalvi Velics Antal: Magyarországi kincstári defterek. II.

26. Magda Pál: Magyar Országnek Geográfiai Leírása. Pesten, 1819.
27. Márton György: A Maros síksági szakaszának folyómenti települései. Föld és ember. VII. Bp., 1927.
28. Magyar Statisztikai Közlemények.
29. Nagy Ludovicus: Noticie politico-geographico-statisticae inelyti regni Hungariae. Bp., 1828.
30. Réthly—Bacsó: Időjárás és éghajlat. Bp., 1938.
31. Róna Zsigmond: Éghajlat. Bp., 1909.
32. Párducz Mihály: A nagy Magyar-Alföld római-kori leletei. Dolg. VII. 1932.
33. Párducz—Bálint A.: Újabb őskori lelet Ószentiván határában. Dolg. IX.—X.
34. Reisner János: Szeged története. Szeged. I.—IV.
35. — Szeged és Délmagyarország. Szeged, 1891. Kézirat.
36. Cs. Sebestyén K.: A magyarok ijja és nyila. Dolg. VIII. 1932.
37. Szentkláray I.: Száz év Délmagyarország történetéből. I.—II. Bp., 1879.
38. Treitz Péter: Székes területek Magyarországon. (Földtani Közl.) XXVIII. Bp., 1898.
39. — Talajgeográfia. Földrajzi Közl., 1919.
40. Török Gyula: A kiszombori germán temető helye a népvándorlási emlékeink között. Dolg. XII. 1936.
41. Tuzson János: A Magyar Alföld növényföldrajzi tagolódása. Mat. Term. Tud. Ert. XXX. köt. II. füzet.
42. Wagner Richárd: A Magyar Alföld szélviszonyai. Szeged. 1931.
42. Zalotai E.: Csongrád vm. őskori települése. Dolg. VIII. 1932.

II. József korabeli térképek. Egyet. Földrajzi Int., Szeged.
 Maros szabályozásának tervei: A m. kir. Folyammérnöki Hiv.-tól.
 Maros—Tisza szöge. Katonai felv. 1861. Egyet. Földrajzi Int.
 1:25.000; 1:75.000; 1:200.000 m. térképek.
 Egyet. Földrajzi Int. Éghajlatra vonatkozó adatai.

TARTALOMJEGYZÉK.

Oldal

[illegible]

XB 12959

